



КАРІТАС
УКРАЇНИ
CARITAS
UKRAINE



CATHOLIC RELIEF SERVICES



german
humanitarian
assistance



caritas
Germany

ДОЛАЮЧИ РОЗЛОМИ:
У ПОШУКУ ВІДПОВІДЕЙ
НА ВИКЛИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ПОТЕРПІЛИХ
ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ
(АНАЛІТИЧНІ ЗАПИСКИ НА ПОЛЯХ)

Стрий-2016
ТОВ «Видавничий дім «Укрпол»

УДК 316.351--054ю73:572ю028](477)
ББК С73 (4Укр)+С55(4Укр)

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту народознавства
НАН України (протокол № 9 від 1 листопада 2016 р.)*

Рецензенти:

- Куценко О. Д.** доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальних структур та соціальних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Марков І. Г.** кандидат історичних наук, завідувач відділу соціальної антропології Інституту народознавства НАН України

Д64 Долаючи розломи: у пошуку відповідей на виклики інтеграції потерпілих від збройного конфлікту (аналітичні записки на полях) / За ред. О. Іванкової-Стецюк, Г. Селещука; Карітас України. – Стрий: ТОВ «Видавничий дім «Укрпол»», 2016. – 68 с.
ISBN 978-966-8955-66-2

У виданні представлено аналітичні матеріали за попередніми результатами 12-ти фокус-груп, проведених в територіальних громадах різних регіонів України, де реалізуються соціальні програми Карітасу. Виявлено нові тренди соціальних взаємодій для реалізації актуальних потреб потерпілих від збройного конфлікту. Запропоновано загальні напрямні розвитку соціального партнерства та соціального служіння для подолання викликів інтеграції українського суспільства.

Авторський колектив:

Розробка концепції видання: Оксана Іванкова-Стецюк, Григорій Селещук

Автор тексту: Оксана Іванкова-Стецюк

Світлини: Валентин Бебік

Фокус-групове дослідження: Оксана Іванкова-Стецюк (методологія, модерування фокус-груп, аналіз), Максим Бондаренко (менеджмент фокус-груп, проектна логістика), Андрій Постніков (проектний менеджмент)

Організаційне забезпечення, інформаційний супровід та світлини в соціальних мережах: Благодійний фонд Карітас Донецьк у Дніпрі, Благодійний фонд Карітас Запоріжжя, Благодійний фонд Карітас Київ, Благодійний фонд Карітас Краматорськ, Благодійний фонд Карітас Одеса УГКЦ

Здійснено за підтримки Карітасу Німеччини в рамках проекту

«Забезпечення основних потреб потерпілих у конфлікті на сході України»

Керівництво проектом: Григорій Селещук

Консультування: Моніка Розенбаум

Літературне редагування та коректура: Надія Селещук

Дизайн та верстка: Анна Кондрасюк та Михайло Марко

ISBN 978-966-8955-66-2

© «Видавничий дім «Укрпол»», 2016

© Карітас України, 2016

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	5
МЕТОДОЛОГІЧНІ РЕМАРКИ: <i>Соціальна діагностика потреб потерпілих від збройного конфлікту</i>	7
НАГАЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ ПОТРЕБИ ТА АКТУАЛЬНІ ТРЕНДИ ІНТЕГРАЦІЇ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	13
<i>Аналітична записка 1: Урізноманітнення комунікативних практик для реалізації соціальних потреб переселенців та інших соціально вразливих груп</i>	13
<i>Аналітична записка 2: Актуалізація інтеграційного потенціалу територіальних громад для забезпечення соціальних потреб ВПО</i>	25
<i>Аналітична записка 3: Розвиток соціального партнерства для реалізації соціальних потреб потерпілих від збройного конфлікту</i>	33
<i>Аналітична записка 4: Реалії та перспективи конструювання (не)конфліктного соціуму в українському «прикордонні» (кейс Краматорська).....</i>	47
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	63

ВСТУПНЕ СЛОВО

Кожен з нас знаходиться «на лінії розлому» – і в площині ціннісній, і в площині суспільно-політичній, і в площині територіальній. Тому кожен з нас постає перед особистісним вибором. Ключовим вибором насправді часто є вибір «мир чи війна». Вибір здійснюється на різних рівнях: внутрішньоособистісному, міжперсональному, соціально-груповому, загальносуспільному, міждержавному. Та остаточною метою завжди лишається **мир**.

Сказане особливо увиразнюється, коли наближаєшся до східних рубежів України, де домінує АТО і де питання миротворення може набувати загострених форм. Залишаться неясною доля людей, які були змушені залишати свої домівки під звуки обстрілів. Чи справді вони мають повертатися, а чи – примиритися зі своєю втратою і перманентністю війни? Чи ми готові прийняти нову реальність та разом інтегруватися в неї? Чи є межа толерування і де вона?

Загальносуспільна дискусія на тему інтеграції та примирення наразі перебуває на зародковому етапі. В різних локальних середовищах домінують взаємовиключні позиції і підходи. Часто вони набувають практичних кроків в діяльності волонтерських груп, громадських організацій, наукових інституцій, ЗМІ, органів влади та місцевого самоврядування. Досягнення взаєморозуміння є запорукою досягнення **миру**, якого ми всі прагнемо.

З огляду на те, що для реалізації соціальних потреб **людина** від початку свого життя входить до різних **спільнот**, а згодом може утворювати нові, відповідно до умов свого розвитку та існування, у змінених соціальних умовах Карітасом розпочато пошук моделі організації соціального служіння, яка б забезпечила умови для примирення конфліктуючих сторін та інтеграції вразливих соціальних груп в рамках територіальних громад. У цій ситуації Карітасу доводиться відповідати на нові виклики, пов'язані, *по-перше*, з необхідністю надавати соціальні послуги значно більшій кількості людей, ніж це було раніше; *по-друге*, з розширенням спектру цільових

груп проектів Карітасу; *по-третє*, зі зміщенням фокусу основних активностей організації із Заходу на Схід України.

Постає об'єктивна потреба у концептуалізації підходів до розвитку проектних ініціатив в умовах соціальної нестабільності, що потребує, серед іншого, ретельної підготовки та аналізу існуючих викликів інтеграції в українському суспільстві.

Дане видання містить попередні результати 12-ти фокус-груп, проведених у червні-липні 2016 р. в територіальних громадах різних регіонів України, де реалізуються соціальні програми Карітасу. Формат видання – «аналітичні записки на полях» – підкреслює, що аналіз перспектив інтеграції та примирення через рефлексії людського досвіду здійснювався в режимі «з коліс», тобто у стислі терміни, а польовий етап проекту і етап попереднього аналізу були практично синхронізовані.

Понад це, уже на цьому етапі нам вдалося побачити актуальні тренди соціальних взаємодій для реалізації нагальних потреб потерпілих від збройного конфлікту та, на цій основі, запропонувати загальні напрямні розвитку соціального партнерства та соціального служіння для подолання викликів інтеграції та примирення в українському суспільстві. Втім, поглиблений аналіз ситуації ще попереду.

Григорій Селещук,
керівник департаменту гуманітарної допомоги ВПО
Міжнародного благодійного фонду Карітас України

МЕТОДОЛОГІЧНІ РЕМАРКИ: Соціальна діагностика потреб потерпілих від збройного конфлікту

Основним видом діяльності Карітасу є соціальне служіння через надання конкретних (соціальних, психологічних, юридичних та інших) послуг. Така діяльність в кожному конкретному випадку потребує ретельної підготовки.

Зокрема, важливим є виявлення нагальних проблем і потреб вразливих верств населення, тобто тих, хто є або може стати бенефіціарієм того чи іншого проекту організації. За цих умов актуалізується діяльність аналітичних структур організації. Від них очікують інформації щодо стану об'єкту та обґрунтованих прогнозів щодо можливості наближення об'єкту до його оптимального стану та можливих варіантів змін у ньому. На цій основі приймаються відповідні рішення про необхідність, міру та форми втручання. Іншими словами, йдеться про дослідження прикладного характеру, які би здійснювались за певним алгоритмом і були скеровані на визначення міри відповідності соціального об'єкта його моделі та на опис можливих варіантів його змін. Такі дослідження підпадають під означення соціальної діагностики¹, постаючи як свого роду «система рецептури», яка визначає точні засоби для раціоналізації суспільного життя².

Об'єктами досліджень Карітасу є певні соціальні групи, які є або можуть стати об'єктом соціальної допомоги, а відтак – цільовою групою того чи іншого благодійного проекту. Зокрема, для Карітасу такою групою вже декілька років поспіль є внутрішньо пере-

¹ Еркін А. В. О соотношении понятий «социологическая диагностика» и «социологическое исследование» / Социологические исследования, 2012, № 12. С. 99.

² Ручка А. Интегралістська соціологія Пітирима Сорокіна / Соціологічна теорія: традиції та сучасність. К., Інститут соціології НАН України, 2007. С. 70–175.

міщені особи – переселенці. Націленість на створення умов інтеграції ВПО та інших вразливих категорій населення зумовлюється гострою потребою у пошуку нових стратегій, форм та моделей організації соціального служіння в умовах суспільної нестабільності. Такий пошук ведеться вже декілька років поспіль, від початку протестних акцій на Майдані, а пізніше – анексії Криму та розгортанні АТО на Сході України.

Зокрема, на даний момент актуалізується пошук моделі соціального служіння, яка б передбачала створення умов для реалізації цілого комплексу соціальних потреб людей на трьох рівнях – «для себе»; «для інших» та «разом з іншими». Також існує нагальна потреба у пошуку дієвих стратегій примирення в територіальних громадах, які постали перед необхідністю приймати вимушених переселенців.

З огляду на ці та інші виклики, у червні-липні 2016 р. аналітичною групою Міжнародного благодійного фонду “Карітас України” було реалізовано польовий етап множинно-складового кейс-стаді, одне із завдань якого полягало у виявленні нових трендів соціальних взаємодій для реалізації актуальних потреб потерпілих від збройного конфлікту. Паралельно вирішувались й інші завдання, які стосуються перспектив подолання викликів інтеграції українського суспільства.

Методологія даного дослідження визначається його зорієнтованістю на пізнання та на практику водночас. Відтак, для реалізації дослідницьких цілей застосовано комплексний підхід із використанням методології дослідження-впровадження – *Action Research (AR)*, в якій виділяють дві складові – *практичну дію*, що привносить зриму дію в життєдіяльність спільноти та/або реалізацію певної соціальної програми, та *дослідження*, за допомогою якого можна прослідкувати хід *AR*, його вихідний, проміжний стан, зміни у ціннісних орієнтаціях, ставленні до впровадження соціальної програми, мотиваціях її потенційних учасників.



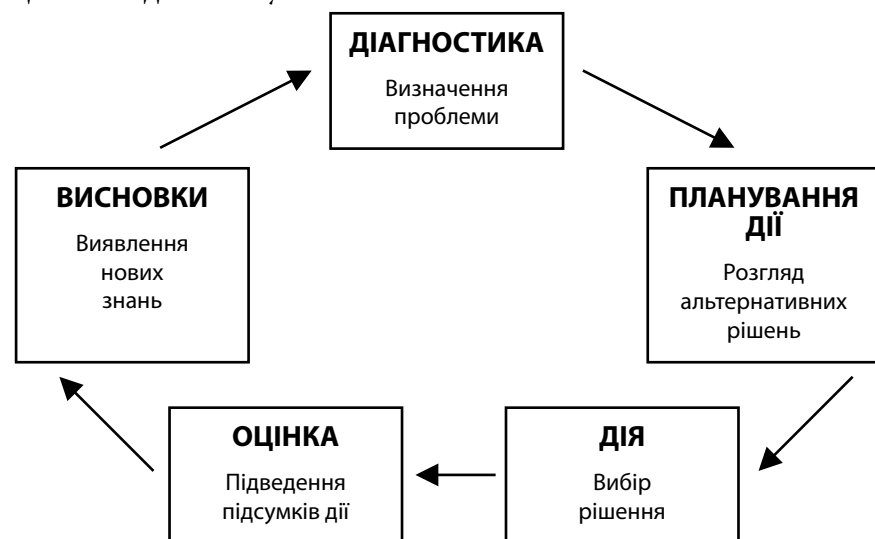
Грудень 2015 р. м. Львів, Зустріч із партнерами МБФ “Карітас України” на тему “Виклики гуманітарної кризи в Україні”.

Проведення *AR* передбачає реалізацію наступного алгоритму:

- 1) здійснення діагностики;
- 2) пошук плану дій;
- 3) пошук альтернативних способів вирішення проблеми, їх розробка;
- 4) вироблення плану реалізації та початок її втілення;
- 5) підведення підсумків першого циклу, оцінка, вихід на наступний цикл проекту (мал. 1).

Методологія *AR* є мультिवаріантною і дозволяє використовувати і поєднувати різні методи, які можуть змінюватись на кожному витку дослідження. І наше дослідження тому не виняток. Повноцінність його дискурсу передбачає, з одного боку, необхідність занурення у процесуальний контекст, який можна зрозуміти лише з урахуванням суб’єктивної інтерпретації самими учасниками процесу власного життєвого досвіду, а з іншого – націленість на пошук

Цикл AR по Дж. Сасмену



Мал.1. Алгоритм реалізації Action Research

підстав до формування гіпотез про проекцію явищ, що мають індивідуальні виміри, на рівень тенденцій та закономірностей масового характеру. Це, у свою чергу, обумовлює доцільність застосування (кількісно-якісного) методу – *фокус-груп*, а саме – проведення серії фокус-групових дискусій в тих територіальних громадах, де в розгорнув свою діяльність Карітас України, в першу чергу – на Сході України. Фокус-група в даному випадку постає як модель тієї чи іншої соціальної групи, а сама фокус-групова дискусія – формою генерації соціального знання, яке потребує концептуалізації для використання в практиці соціального служіння.

Розроблення сценарію фокус-груп передбачало формулювання низки «проблемних питань», навколо яких вибудовувалась розмова. Йдеться про відхід від моделі проведення фокус-групи як «суми інтерв'ю», взятих одночасно, у відповідності до директив модератора. З іншого боку, мав місце відхід і від «дискусивної» моделі фокус-груп, з надмірною акцентуацією на обмін репліками, які міс-

тять не релевантні для конкретного дослідження свідчення. В такий спосіб було здійснено спробу запустити процеси когнітивної динаміки в ході проведення фокус-груп та знизити ризики структурної динаміки, такі як поява домінатора, погоджувала та інших учасників, що поводяться неконструктивно тощо.

Основні параметри фокус-груп було визначено із низки міркувань, основними із яких є наступні: число учасників: кількість учасників у фокус-групах – 6–10 осіб, що вважається оптимальним для проведення ФГД. Основні соціальні характеристики, що визначали склад кожної із фокус груп, було сформовано, виходячи із результатів попередніх досліджень міграційної тематики, які проводив Карітас. Відбір учасників фокус-груп здійснювався на основі їх характеристик, що відображають той чи інший аспект буття територіальної громади-реципієнта ВПО в регіональному розрізі. Відтак, кожна фокус-група репрезентує певну спільноту. Число груп: 12 (така кількість відповідає організаційно-фінансовим можливостям проекту і, водночас, є оптимальною для фокус-групового дослідження, коли вивчається гомогенна – стосовно цілей проекту – популяція).



Фокус-група у м. Львів з ВПО АР Крим.

Гомогенність складу учасників: усі учасники ФГД були так чи інакше включеними в процеси розвитку громади-реципієнта для ВПО (крім «корінних» представників громади, це – ВПО та особи, які здійснюють соціальне служіння у громадах). Водночас, враховуючи, що при аналізі результатів фокус-груп мають порівнюватися свідчення, надані в різних фокус-групах (а не в рамках однієї – гомогенної групи), ми ввели *додаткові критерії* при їх формуванні – для забезпечення їх більшої гомогенності (всередині груп), з одного боку, та контрастності щодо інших груп – з іншого. Як наслідок, було визначено декілька умовних «осей» з перспективи майбутнього порівняльного аналізу. Йдеться про виявлення стимуляторів у формуванні «ліній розлому» у досвіді, а відтак – у потребах, проблемах та джерелах можливих конфліктів в територіальних громадах vs способах примирення й інтеграції ВПО та інших вразливих груп населення. Це такі «осі»: «Переселенці – Приймаючі», «Допомагаючі» – Бенефеціарії», «Соціально успішні – Соціально вразливі», Вісь «Актуальні бенефеціарії» – «Колишні бенефеціарії» і, нарешті, вісь «Схід – Захід». Фокус-групи було проведено в Запоріжжі, Краматорську, Дніпрі, Одесі, Києві, Львові.

НАГАЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ ПОТРЕБИ ТА АКТУАЛЬНІ ТРЕНДИ ІНТЕГРАЦІЇ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Аналітична записка 1:

Урізноманітнення комунікативних практик для реалізації соціальних потреб переселенців та інших соціально вразливих груп

Розпочинаючи (до того ж вимушено) життя в новому місці, людина зазвичай активізується у пошуку нових контактів для спілкування й налагодження взаємодії між собою і з «зовнішнім» оточенням та подальшої інтеграції в приймаючий соціум. Змінені соціокультурні умови штовхають індивіда до активного пошуку оптимізації життя, для набуття позиції «зацікавленого діяча» в результаті нового соціального інтересу, сформованого «на мові» нового культурного зразка³. Відбувається розвиток комунікації як особливого виду діяльності, зумовленого низкою цінностей, норм та зразків поведінки, характерних для того чи іншого суспільства. Відтак, саме через комунікації відкриваються шляхи до реалізації низки соціальних потреб індивіда, в тч. соціальних потреб на рівні *для інших*, зокрема, таких, як потреба у спілкуванні, потреба у опіці слабших.

Закономірно, що для пошуку відповідей на виклики інтеграції осіб, які постраждали в результаті конфлікту на Сході, необхідним є розуміння характеристик процесів комунікації ВПО та інших людей в потребі. Зокрема, важливим бачиться визначення характеристик комунікації через аналіз їх домінант – стратифікаційної, ситуативної, оціночної та функціональної⁴. Відтак, в залежності від того, чим обумовлена та чи інша домінанта і якою мірою вона є домінуючою, ми зможемо оцінити, як задовольняються соціальні потреби осіб, постраждалих від конфлікту на Сході, а отже, зрозуміти, якими є перспективи інтеграції та примирення в суспільстві. У визначених концептуальних координатах спробуємо проаналізувати, як розвиваються комунікації в тих територіальних

³ Сорока Ю. Культурный шок и повседневное социальное восприятие / Методология, теория та практика соціологічного аналізу. Зб. наук. пр. Харків, ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. С. 165.

⁴ Борсинева С. Социология коммуникаций. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – С. 44–55



Серпень 2016 р. смт. Орловске, Донецька обл.

громадах, які (в умовах пролонгації конфлікту на Сході) постають як середовище рецепції людей в потребі.

Як вже було зазначено, стратифікаційна група доміант комунікацій включає ті доміанти, які обумовлені соціальним статусом комунікантів, соціальною диференціацією та інтеграцією. В нашому випадку йдеться про ситуацію різкого пониження статусу ще донедавна соціально успішного (матеріально забезпеченого, професійно реалізованого та соціально активного) індивіда. За таких умов особа може відчувати себе як «особа з ганебним статусом» [an attribute deeply discrediting], яка наділена рисами, що відрізняють її від інших людей і є для неї самої вкрай небажаними. По суті, йдеться про певний різновид стигми, в наслідок якої людина перетворюється із звичайної у неповноцінну, що має певний дефект [tainted, discounted]⁵. В нашому випадку, наявність небажаної відмінності від «інших» – тих, хто не має такої «темної плями» в біографії, як життя «по той бік кордону», робить вимушеного переселенця соціально і психологічно вразливим.

⁵ Goffman E.. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. – N. Y.: Prentice-Hall, 1963. – Chapters 1 and 2 (3–6).

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Вот даже когда у меня спрашивают, ты откуда? И я начинаю говорить, что это сложный вопрос. Вроде бы как из Донецка, но вроде бы как из Днепра. Первое, сразу начинаю рассказывать, чем Днепр хуже Донецка». [Ось, навіть, коли мене питають «звідки ви?» – якби з Донецька, але якби із Дніпра. Перше, одразу починаю розповідати чим Дніпро гірше Донецька] («допомагаючі», м. Дніпро).

Відтак, ідентифікуючи себе як особу зі стигмою, переселенець, навіть маючи високий освітній та кваліфікаційний рівень, ніби дискримінує самого себе.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Оказываясь иногда в каких-то вот таких ситуациях, где ты не всегда знаешь, о чем там, допустим, модно разговаривать и поймут ли тебя. То есть, может быть лишний раз лучше просто промолчать» [Виявляється іноді у таких ось ситуаціях, де ти не завжди знаєш, про що там, припустимо, модно розмовляти і чи приймуть тебе. Тобто, можливо б краще зайвий раз промовчати] («переселенці», м. Запоріжжя);

«Нас общество, можно сказать, не принимает. К нам по-прежнему относятся как чужим. Ну, вот так. За два года я здесь своей не стала. У меня появился свой круг общения. У меня очень много друзей. Но они все переселенцы» [Нас суспільство, так-би мовити, не приймає. До нас досі ставляться як до чужих. Ось так. За два роки тут своєю не стала. В мене з'явилося своє коло спілкування. У мене дуже багатько друзів. Проте вони всі переселенці] («переселенці», м. Львів);

«Я приехала в свое родное село, де я народилась, де похоронен тато, бабуся і дідо. А чого ви сюди приїхали? О. Ховатися?» («переселенці», м. Львів);

«Ощущение, что мы как-то вот зависли в какой-то неопределенности. И там нет дома. И тут чужое. И там уже потеряли, а тут ты не можешь ничего планировать» [Відчуття таке, що ми якось так зависли у якійсь невизначеності. І там немає дому, і тут – чуже. І там вже втратили, а тут ти не можеш нічого планувати] («переселенці», м. Запоріжжя);

«Трудности у детей были именно с тем, что ты «москаль», чего ты сюда «понаехал»... И я здесь, для меня это было самое тяжелое, потому



Липень 2015 р. м. Чермалик, Донецька обл. Доставка наборів з продуктами харчування.

что дети бывало, правда, приходили и плакали. Что, зачем мне это надо и вообще. Младшие плакали, а старший злился. У него началось такое агрессивное ко мне отношение» [Складності у дітей були саме з тим, що ти «москаль», чому ти сюди «припхався»... і я тут, для мене це було самим складним, тому що діти бувало, правда, приходили і плакали. Що, навіщо мені це треба, і взагалі. Молодші плакали, а старший сердився. В нього почалося таке агресивне до мене відношення] («переселенці», м. Київ);

Самоідентифікуючи себе як стигматизовану особу, переселенець – свідомо чи несвідомо, але зазвичай досить суттєво – ще більше знижує свій соціальний статус. Відповідно, він упевнений, що і приймаючий соціум ставиться до нього вороже, опускаючи на найнижчий щабель соціальної ієрархії.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Я переселилась в другой объект, возле Авроры. Центр города. Мне упрекали.... Я живу на Ашане. На окраине. А вот вы, донецкие, вас поселили в центре» [Я поселилася на інший об'єкт, біля Аврори. Центр міста. Мені докоряли... Я живу на Ашані. В передмісті. А от ви, донецькі, вас поселили у центрі] («переселенці», м. Запоріжжя);

«Поселили на Хортицу, пансионат «Чайка». И ребята взяли, ну, тяжелый труд у них был, я не знаю, взяли, выпили... на острове там... ну, на пляже... И начались уже разговоры: вот они приехали, они алкаши, они только бухают здесь. Они ж точно так же выпили, как и вы выпили... Был какой-то праздник. Все собрались, шашлыки пожарили. Люди работали, они уже приехали и устроились на работу. Они точно так же приехали и так же отдыхают, как и вы, – а им был упрек» [Поселили на Хортицю, пансіонат «Чайка». І хлопці взяли, ну, важка праця в них була, я не знаю, взяли-випили...на острові там...ну, на березі...і почалися вже розмови: ось, вони приїхали, вони алкані, вони тільки знають, що бухати... Було ж свято. Всі зібралися, шашлики смажили. Люди (переселенці) працювали, вони вже приїхали і влаштувалися на роботу. Вони у такий самий спосіб приїхали і так само відпочивають, як і ви, а їм вже докір] («переселенці», м. Запоріжжя).

(Само)стигматизація внутрішньо переміщеної особи провокує виникнення певного протиріччя: з одного боку, потреба у її комунікаціях загострюється, а з іншого – реалізація даної соціальної потреби є вельми ускладненою, з огляду на соціальну і психологічну вразливість переселенця – як людини в потребі. Дане протиріччя певним чином згладжується у випадку залучення ВПО, як й інших людей в потребі до практик взаємопідтримки та взаємодопомоги⁶.

⁶ Докладніше про спільноти взаємодопомоги див. Іванкова-Стецюк О. Актуальні форми інтеграції українських трудових мігрантів в рамках церковної громади / Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 2011. – Т. 16, вип. 10 : Соціологія і політичні науки. – С. 221–226; Іванкова-Стецюк О., Соха М. Альтернативні форми організації соціальної допомоги безпритульним у Місті: добродійна діяльність громадських організацій і Церкви / Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – С. 417–421; Іванкова-Стецюк О. Виклики реінтеграції українського трудового мігранта та перспективи їх подолання за підтримки Церкви / Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 2009. – Т. 14, вип. 13 : Соціологія і політичні науки. – С. 301–310; Ivankova-Stetsiuk O., H. Seleshchuk. Deepening the Dialogue with Society and State. Institutionalization of migration work of the Ukrainian Greek-Catholic Church / Religion and Transformation in Contemporary European Society (Austria). – Göttingen: V & R Unipress, Vienna University Press, 2015. – Volume 9. Religion im Wandel. Transformation religiöser Gemeinschaften in Europa durch Migration – Interdisziplinäre Perspektiven. – P. 337–356.



Липень 2016 р. м. Маріуполь, Донецька обл. Кав'ярня «Изба Читальня», фокус-група ВПО і волонтерів.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Один из способов помощи человеку, которому плохо, чтобы он помог кому-то другому. Это тоже помогает двигаться дальше. В том же модульном городке есть случаи, когда люди помогают друг другу. Кто-то посидел с детками. Кто-то сводил ребенка в больницу. Кто-то сходил там, купил в аптеку лекарства. И вот такая взаимопомощь она очень важна, они друг друга поддерживают» [Один із шляхів допомоги особі, якому погано, щоб він допоміг комусь іншому. Це також допомагає рухатися далі. В тому ж модульному містечку були випадки, коли люди допомагали одне одному. Хтось посидів із дітьми, хтось завів дитину до лікарні. Хтось сховався там, купив ліки у аптеці. Ось така взаємодопомога вона дуже важлива, вони одне одного підтримують] («переселенці», м. Запоріжжя);

«У нас был опыт, когда мы в местах компактного проживания активизировали людей. То есть они должны были, они жили в общежитии, которое было заселено местными... да?.. им выделялся там этаж, или пол этажа. И вот мы их активизировали для того, чтобы они вместе, совместными усилиями что-то делали для того места, где они проживали» [У нас був досвід, коли в місцях компактного проживання люди

активізувалися. Тобто вони були змушені, вони жили у гуртожитках, яке проживали місцеві... Так?.. їм виділявся поверх чи пів поверха. І ми їх активізували для того, щоб вони разом, спільними зусиллями щось зробили для того місця, де вони проживали] («допомагаючі», м. Дніпро).

З цього огляду виглядає закономірним, що переселенці схильні проявляти активності у пошуку нових контактів в умовах нового соціуму. Дані активності відбуваються як у реальному, так і віртуальному просторах.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Одна коллега, она приехала из Донецка, просто мне сказала, что есть проблемы с посудой. Я там пришел, жене сказал. Жена сразу там включилась, в Интернете нашла каких-то там волонтеров, написала одной женщине, с другой связалась... А потом я вместе с ней подошел там на следующий день, буквально на следующий день решился вопрос» [Одна колега, вона приїхала із Донецька, просто мені сказала, що має клопіт з посудом. Я там прийшов, сказав дружині. Дружина одразу там включилась, в Інтернеті нашла якогось волонтерів, написала одній жінці, з іншою зв'язалася... А потім я разом з нею підійшов на наступний день, буквально на наступний день питання знялося] («грумада», м. Одеса);

«Социальные сети, там, где есть группы, те же самые центры досуга, люди меняются сами впечатлениями. Группы переселенцев сейчас очень распространены, там люди просто там сидят, общаются, узнают много информации оттуда» [Соціальні мережі, там, де є групи, ті ж самі відпочинкові центри, люди обмінюються враженнями. Групи переселенців зараз дуже поширені, там люди просто там сидять, спілкуються, черпають багато інформації звідти] («допомагаючі», м. Краматорськ);

«Часто через фейсбук очень многие интересуются. Иногда вообще вот бывает, мы же праздники проводим. Ну, праздник, это ж всегда, какие-то оголошення, еще что-то. Люди и даже мимо какие-то идут и начинают спрашивать. Мы там туда-сюда, приходите» [Часто через фейсбук цікавлять дуже багато осіб. Іноді таке трапляється, ми ж свята проводимо. Так, свято, це ж завжди якісь оголошення, ще щось. Люди і навіть мимо хтось іде, і починає розпитувати. Ми там туди-сюди, – приходьте] («допомагаючі», м. Дніпро).

Однак, тут варто підкреслити: в даному разі йдеться не лише про «звичайне», так гостро необхідне, спілкування, а про його соціальний потенціал. Останній в середовищах переселенців бачиться досить високим, з огляду на його скерованість – не лише на взаємопідтримку на рівні міжособистісної (чи навіть внутрігрупової) взаємодії, але й на створення нових середовищ, дружніх до ВПО та інших людей у потребі.



Червень 2014 р. г. Київ, Михайлівський монастир, відкриття відділу соціального служіння УПЦ КП.

В цьому сенсі основною комунікативною настановою є конструювання практик, наслідком яких може стати реалізація цілого комплексу потреб переселенця на рівні *для інших*. Йдеться про створення волонтерських об'єднань, які бачаться сприятливим середовищем для задоволення соціальних потреб осіб, що постраждали від конфлікту на Сході. В цьому випадку задовольняється ще одна (крім потреби у спілкуванні) важлива соціальна потреба *для інших* – потреба у піклуванні слабшими.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Я б багатьом радила йти допомагати. Йти на волонтерські пункти і робити там будь-що. По-перше, це можливість відволіктися від

думок. По-друге, це можливість спілкуватися з людьми. І зачасту там знаходилася і робота і житло» («Допомагаючі», м. Київ);



Липень 2014 р. м. Київ, Михайлівський монастир, формування гуманітарного конвою для жителів Донецької обл.

Такі добровільні середовища мають високий соціальний капітал, адже мають змогу створювати соціально значимі умови актуалізації своїх зовнішніх та внутрішньогрупових комунікацій. Основною (ситуативною) домінантою комунікацій ВПО в означеному контексті є комунікативна ситуація зустрічі, в рамках якої заохочуються «добровільні комунікативні дії, спрямовані на взаєморозуміння суб'єктів»⁷.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«И когда я поняла, что еще чего-то не хватает, когда я начала отдавать, ну вот, заниматься с детьми. Там в Каритасе была такая программа минимум. А мы с ними и пели, и чаек, и обнимашечки там... Я стараюсь никому не отказывать, если кто-то звонит, я всегда го-

⁷ Костенко Н. Теоретичний дискурс про медіа та масову комунікацію / Н. Костенко // Соціологічна теорія: традиції та сучасність: [навчальний посібник; за ред. А. Ручки]. – К.: Інститут соціології НАН України, 2007. – С. 297.

ворю в любое время суток, если вам нужно. Главное, чтоб я могла дать, ну, чтобы со мной человек захотел говорить» [І коли я зрозуміла, що ще щось там не вистарчає, коли я почала віддавати, ну, ось, займатися з дітьми. Там в Карітасі була така програма мінімум. А ми з ними і пекли, і чай, і обіймайчики там... я намагалася нікому не відмовляти, якщо хтось дзвонив, я завжди кажу в будь-який час, коли вам потрібно. Важливо, щоб я могла дати, ну, щоб людина зі мною захотіла поговорити.] («переселенці», м. Запоріжжя);

«Например, участие в каких-либо социальных инициативах, проектах. Сейчас очень сильно развивается ветка урбанистики. То есть благоустройства города в целом. И всегда, везде нужны какие-нибудь волонтеры, помощники, которые могут там покрасить стену или что-нибудь сделать. Мне кажется, нету ничего сложного, чтобы уделить пару часов своего времени, прийти и сделать этот город красивее и лучше. Хотя бы даже в этом плане. Чисто вот таком, физическом» [Наприклад, участь в будь-яких соціальних ініціативах, проектах. Зараз дуже поширена гілка урбаністики. Тобто благоустрій міста в цілому. І завжди всюди потрібні якісь волонтери, помічники, хто може допомогти пофарбувати стіну чи що-небудь зробити. Мені здається, що немає нічого складного, щоб приділити кілька годин свого часу, прийти і зробити це місто гарнішим і кращим. Хоча б у цьому плані. Просто ось та, фізично] («громада», м. Одеса).

Орієнтація на волонтерську діяльність передбачає, у свою чергу, актуалізацію оціночної групи домінант комунікації, зокрема, тих, які пов'язані зі смисловою інформацією та ціннісними орієнтаціями.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Самое простое. Сразу идти волонтером. Куча было на тот момент просьб. Пожалуйста, нужно плести сетки, все время были на площадях какие-то акции там, для Украины, общественные организации. И говорили, ой, нам так нужна помощь. Если вы хотите. Какой-то выставляется там Клуб солдатских матерей. Там какие-то Самопомич. Те, все. Выбирай, куда хочешь. Помощь нужна была твоя на разрыв. Пошел – и все. Тут и люди, и друзья, и единомышленники, и ты нужен, и ты закрутился. Тебе день и ночь звонят, давай быстрее приходи, завтра едем туда, послезавтра... Тех обзвонил, организуй

все. И все прошло, все проблемы» [Саме просте. Одразу йти волонтером. Багацько було на той момент прохань. Прошу, треба плести сітки, весь час на площах були якісь акції там, для України, громадські організації. І говорили, ой, нам так потрібна допомога. Якщо ви хочете. Якийсь-там виставлявся Клуб солдатських матерів. Там якісь Самопоміч. Те, се. Вибирай, куди хочеш. Допомога була потрібна позаріз. Пішов – і все. Тут і люди, і друзі, і однодумці, і ти потрібний, і ти закрутився. Тобі призоводять вдень і вночі, давай хуткіш приходи, завтра їдем туди, післязавтра... тих одзвони, організуй все. І все пройшло, всі проблеми] («переселенці», м. Запоріжжя).



Червень 2014 р. м. Київ, офіс волонтерської організації.

Що стосується функціональних домінант комунікації, то в нашому випадку домінуючою постає апелятивна функція комунікації. Дана домінанта, належить до ситуативної групи домінант комунікації і передбачає намагання впливати на суспільство – переконувати, сіяти сумніви, заручатись підтримкою тощо.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Я хочу зараз зробити свою громадську організацію. Не просто свою громадську, я хочу створити власний театр. Ну це (...) смішно звучить тут у Львові. Але я вже давно не боюся бути смішною. До мене приходять люди і не тільки переселенці, але є такі, що зі Львова. От зараз в мене хлопець, який повернувся з армії. І прийшов до мене і так повірив у мене і працює зараз зі мною. Зовсім без грошей поки. Бо я наразі не здатна платити заробітну плату. Але я сподіваюсь, що ми ще зробимо щось з часом. В мене вже якісь є ідеї» («переселенці», м. Львів).

Підсумовуючи сказане, варто зазначити, що націленість ВПО на реалізацію соціальних потреб для інших, а саме, спілкування, захист потребуючих, є тією комунікативною настановою, яка актуалізує соціальний капітал волонтерських організацій. Діяльність таких організацій при цьому постає як така, що впливає на можливості конвертації їх соціального капіталу в інші види капіталу та стає основою для формування життєвих стратегій учасників добровільних об'єднань, а відтак – гармонізує соціальні відносини. У визначеному контексті актуальною бачиться така форма інтеграції переселенців як «**волонтерська біржа**». Йдеться про спеціалізований форум громадських організацій як середовище інтеракцій, спрямованих на розвиток громадських ініціатив. «Волонтерська біржа» може розвиватися на існуючих інтерактивних платформах, зокрема, в соціальних мережах. Ініціювання, урізноманітнення та об'єднання в мережі таких віртуальних майданчиків є потенційно помічним для людей, які постраждали від конфлікту на Сході, у тому, щоб швидко і просто знаходити один одного для реалізації своїх соціальних потреб та допомагати в складних життєвих ситуаціях.

Аналітична записка 2:

Актуалізація адаптаційного та інтеграційного потенціалу спільнот переселенців

Самоствердження та пошук свого місця в новому соціумі є важливою соціальною потребою переселенця. Все, що відбувається в його житті на цьому шляху так чи інакше підпорядковане цій меті. Шлях до її реалізації є досить тривалим і потребує насамперед адаптації в нових соціальних умовах через входження у дружній соціальний простір. На цьому шляху можуть виникати труднощі та загрози різного плану.

Так, одним із перших викликів буття на новому місці є труднощі в орієнтації в новому просторі, зокрема, щодо соціально значимих для індивіда об'єктів, таких, як лікарня, соціальна служба, дитсадок, школа, реабілітаційний центр тощо.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Дезорієнтація на місцевості. Где я нахожусь, куда ехать? Где искать там ту сотую школу или какую?» [Дезорієнтація на місцевості. Де я знаходжусь, куди їхати? Де шукати там ту соту школу чи яку?] («допомагаючі», м. Запоріжжя);

«Незнание города..., только приезжаешь и не знаешь куда ткнуться, куда, чем доехать, где что находится» [Незнання міста... тільки приїжджаєш і не знаєш куди податися, куди, чим їхати, де що знаходиться] («допомагаючі», м. Дніпро);

«Когда живешь в одной городе, там есть свое жилье, плюс ты знаешь, вот у нас старший сын, я знаю, куда отвести к зубному, до какого доктора отвести. Все были знакомые. Можно было позвонить, договориться и быстро это все, ну, если возникло что, или заболел там, зубы или еще что-нибудь. У нас он на спорт ходил, английским занимался. То есть. Тут мне посложнее» [Коли проживаєш в одному місті там є своє житло, плюс ти знаєш, ось у нас старший син, я знаю, куди відвести до зубного, до якого лікаря завести. Всюди були знайомі. Можна було зателефонувати, домовитися, і це все швидко, ну, якщо виникало що, чи захворів там, зуби чи щось і ще. В нас він і на спорт ходив й англійською займався. Тобто. Тут мені складніше] («переселенці», м. Київ).

На перший погляд, такі проблеми здаються простими у вирішенні. Але насправді, коли їх багато і вони дуже різноманітні, це створює значний дискомфорт і підвищує і без того високий рівень тривожності переселенця.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Є в мене люди, які вивчають Київ, спеціально ходять по Києву і вивчають його... Познайомитися з картою, познайомитися, навчитись що на ній, з картою спілкуватися... Відмітити на карті ті об'єкти, які важливі» («допомагаючі», м. Київ);

«Надо иметь в наличии и давать таким людям буклет. Буклет-карту расположения где, что находится, когда первые приехали» [Мати в наявності і давати таким людям буклети. Буклет-мапа де, що і як розташоване, коли вперше приїхали] («допомагаючі», м. Дніпро).

До них додаються й інші – «елементарні» потреби, які потребують швидкого вирішення, а отже, залучення соціального капіталу інших людей.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Есть такой пункт, как отсутствие предметов быта... В любом случае, если даже сейчас человек будет переезжать, он все равно, ну максимум, что он может взять с собой это то, что поместится в машину. В любом случае, он не сможет взять все необходимое в быту... Мы переезжали машиной. И у меня не было подушек... Ну, это потребности такие смешные для нас, людей домашних. Для тех, кто оказался без этих привычных вещей, становятся глобальными» [Є такий пункт, як відсутність предметів побуту... у всякому разі, якщо навіть зараз людина буде приїжджати, він у всякому разі, ну, максимум, що він може взяти зі собою, то це те, що вмістилося б у машину. У всякому разі, він не може взяти все те, що необхідне у побуті... ми переїжджали машиною. І у мене не було подушок... ну, ця потреба така смішна для нас, людей домашніх. Для тих, хто опинився без звичних речей, [потреба] стає глобальною] («допомагаючі», м. Дніпро).

Звичайно, доброзичливість приймаючого соціуму завжди є запорукою нормалізації соціальної напруги. Відкритість представників приймаючої громади, їх дружнє ставлення до «нових сусідів»

актуалізує соціальний капітал переселенців через залучення їх до спільних справ.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Вы знаете, ТАМ они в основном работали. У них была постоянная работа. Были, может быть, какие-то их творческие порывы, которыми они бы хотели заниматься, но там им было некогда. Здесь они открыли себе творческие таланты. И по бисеру плетению, и по вышиванию. Тот же преподаватель английский... То есть человек был безработный, но он хотел что-то отдавать и как-то быть полезным... Предоставили такую возможность, и люди очень были благодарны» [Ви знаєте, ТАМ вони в основному працювали. у них була постійна робота. Були, можливо, якісь їх творчі пориви, якими б хотіли займатися, тоді їм було ніколи. Тут вони відкрили свої творчі таланти. І бісером плетуть, і вишивають. І англійську викладають. Тобто людина була безробітна, та він хотів щось віддавати і якимось бути корисним... надали таку можливість і люди дуже вдячні] («допомагаючі», м. Запоріжжя).

«Это мероприятия, на которых мы задаем какую-то конкретную тему, тематику и собираем местных и переселенцев» [Ці заходи, на яких ми задаємо тему, тематику і збираємо місцевих і переселенців] («допомагаючі», м. Краматорськ);

«Активності мають бути направлені на користь тої громади, в якій ти проживаєш, а не там, не всупереч неї і не, ну, тобто, це може бути активності для ось цього середовища які так там переселенці, наприклад, або інша, так, категорія потребуючих, але так само пам'ятати, щоби ця була користь і загальною для громади. Якщо ти вже тут живеш» («громада», м. Одеса).

Як наслідок, з'являються зустрічні ініціативи переселенців, в результаті яких конструюється уже спільний соціальний простір.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Це така форма роботи, яка називається клуб» («допомагаючі», Київ);

«Совместный проект, который реализовывали родители, переселенцы и местные, плюс это были идеи детей. Они оборудовали комнату психологической разгрузки в школе. Это были их идеи. Только их идеи. Мы только дали им средства и попросили отчет по этому. Вот. И когда мы уже приехали и смотрели эту комнату, которую они сделали, там присутствовали и городские

власти, которые очень вдохновились этим. Они действительно увидели, что с переселенцами к ним пришли не только проблемы, а еще и ресурсы... И очень важно для нас было, что вот именно сообщество активизировалось. И этот опыт продолжается» [Спільний проект, який здійснили батьки, переселенці і місцеві, плюс це були ідеї дітей. Вони обладнали кімнату психологічного розвантаження у школі. Це була їх ідея. Виключно їх ідея. Ми надали лише засоби і просили звіт за все. Ось. І коли ми вже приїхали і оглянули ту кімнату, котру вони зробили, там були присутні і представники місцевої влади, які надихнулися цим. Вони побачили, що з переселенцями до них прийшли не тільки проблеми, але й ресурси... і дуже важливо для нас було, щоб саме суспільство активізувалося. І цей досвід продовжується] («допомагаючі», м. Дніпро);

«И часто к нам, очень часто приходят местные, которые говорят, ну вы даете. Ну как это так, вы тут вообще чужие люди, как вы так? Вы уже вот и то, и то. Вы такие классные праздники проводите. Они к нам тянутся, местные» [І часто до нас, дуже часто приходять місцеві, хто говорять: ну ви даєте. Ну, як так, ви тут зовсім чужі люди, як ви так? Ви ж те і се. Ви такі класні свята проводите. вони до нас тягнуться, місцеві] («допомагаючі», м. Дніпро).

Важливе місце у цих процесах відводиться самоорганізованим спільнотам. Такі спільноти втілюють багаторічний досвід специфічної локальної самоорганізації та територіального самоврядування, через постійне співвіднесення з постійно виникаючими змінами, у відповідності до внутрішніх потенцій середовища. Зокрема, самоорганізовані об'єднання переселенців створюються метою допомогти переселенцям стати повноправними членами суспільства, корисними громаді, також для того, щоб стерти існуючі бар'єри між ними та місцевими жителями (мал. 3).



Мал. 3. Логотипи діючих самоорганізованих об'єднань переселенців

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Было бы еще хорошо найти людей у которых такие же проблемы, как у тебя. То есть люди, которые тоже переехали, у вас общие проблемы. Познакомившись с такими людьми вот, вы бы могли узнать больше, как решить те проблемы, которые у вас общие. То есть, допустим, человек уже с этим справился, он нашел работу, он нашел жилье себе. Вы можете с ним пообщаться и вот, создавая такую однородную группу с одинаковыми проблемами можно было бы тоже, мне кажется, как-то легче адаптироваться на новом месте». [Було б добре знайти людей у яких такі ж проблеми, як у тебе. Тобто людей, котрі також переїхали, у вас спільні проблеми. Познакомившись з такими людьми ось, ви б могли дізнатися більше, як вирішити питання, котрі є спільними для вас. Себто, припустімо, людина з цим справилася вже, він знайшов роботу, знайшов житло собі. Ви можете з ним поспілкуватися і ось, створюючи таку однорідну групу з однаковими проблемами можна би було також, мені здається, якось легше пристосуватися на новому місці.] («громада», м. Одеса).

Самоорганізовані об'єднання «будуються» за певними «правилами», на засадах взаємодопомоги, на ґрунті різноманітних способів, засобів соціальної активності / діяльності, спрямованих на задоволення потреб членів громади⁸. Будучи «відкритими» та «доступними» для їх потенційних учасників, яким добре зрозумілі проблеми один одного, самоорганізовані об'єднання містять у собі вирішальну якість саморуху, саморозвитку соціального цілого⁹. Актуалізуючи фактом свого творення «легендарний мотив» З. Фрейда про те, що чиясь доля може хвилювати нас тому, що могла б бути нашою власною долею¹⁰, вони постають чинником стабілізації та сталості соціальної системи.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Коллеги придумали вот небольшой проект, где были деньги на обед. Они не стали тратить деньги на обед, они купили кофе и пригласили вот любителей кофе. Собрался круг женщин. Они поговорили, поплака-

⁸ Воловодова О., Касперович О. Про соціокультурну специфіку суб'єктності територіальної громади: організаційний аспект / Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2004, № 1. С. 105–107.

⁹ Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. Львів, Кальварія, 2003. С. 26.

¹⁰ Ранк О. Миф о рождении героя. М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 1997. С. 162.

ли, пообщались, получили свою пачку кофе и ушли. Через неделю они собрались без никакого кофе, потому что это было для них важно. Обмен был ценный. И от него эффекта было намного больше, чем от той пачки кофе» [Колеги придумали ось невеликий проект, де були гроші на обід. Вони не стали витратити кошти на обід, вони купили каву і запросили поціновувачів кави. Зібралися жінки. Вони поговорили, поплакали, поспілкувалися, отримали порцію кави і розійшлися. Через тиждень вони зібралися без жодної кави, бо це було важливо для них. Обмін був цінним. І від цього ефект був вагомим, ніж від пачки кави](«допомагаючі», м. Дніпро);

Йдеться про особливу, адаптивно-негентропійну, функцію культури, зміст якої (функції) полягає у впорядкуванні та самозбереженні соціальної системи «культура – спільнота», а сама функція виявляється у двох аспектах – адаптації (функціонування та розвиток) та негентропії (здійснення стратегії адаптації – вироблення ефективних механізмів для якнайкращого здійснення адаптації)¹¹. Важливим при цьому є розвиток спільнот взаємопідтримки, зорієнтованих на актуалізацію комунікативних навичок «буття разом» та навичок психологічних розвантажень.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Одни тренинги направлены на (...) поддержку детей на местах. Это была целая программа тренингов. Мы обучили психологов школьных. И школьные психологи и социальные педагоги обучались по тренинговой программе. Двенадцатизанятийные такие тренинги проводили с детками. Учились справляться с эмоциями, учили справляться с теми обстоятельствами, которые складываются. Это дружить, общаться, ну, то, что сейчас больше всего нужно. Ценным здесь было что? А было то, что все тренинговые группы это были 50% внутренне перемещенные лица и 50% это переехавшие детки. Работали непосредственно с родителями в таком же раскладе. 50% внутренне перемещенные. Тренинги родительские были направлены на повышение родительской эффективности, на интеграцию родителей в принимающее сообщество и потом вместе с родителями, вернее мы помогли им делать реальные проекты на вот

¹¹ Маркарян Э. С. Теория культуры и современная наука: Логико-методологический анализ. М., Мысль, 1983. С. 8–31.

небольшие деньги, гранты, на благо детей. Родители перемещенные и местные. Что-то вот меняли реальное» [Деякі тренінги спрямовані на (...) на підтримку дітей на місцях. Це була ціла програма тренінгів. Ми навчали шкільних психологів. І шкільні психологи та соціальні педагоги навчалися по програмах тренінгів. Такі тренінги по дванадцять занять проводили з дітьми. Вчилися опановувати емоції, навчали справлятися з тими обставинами, які склалися. Це дружити, спілкуватися, ну, то, що більш за все необхідно. Цінним, що було? А те, що всі тренінгові групи це були 50% – внутрішньоопереміщені діти і 50% – котрі переїхали. Батьківські тренінги спрямовані були на підвищення батьківської ефективності, на інтеграцію батьків у приймаюче середовище і потім разом з батьками, вірніше, ми допомагали їм робити справжні проєкти на ось невеликі кошти, гранти, на благо дітей. Батькі переміщені та місцеві. Щось дійсно змінювали. («допомагаючі», м. Дніпро).

Водночас, нескладно передбачити і певні потенційні загрози ефективності діяльності самоорганізованих спільнот переселенців, рівно ж як і будь-яких інших об'єднань людей в потребі. З одного боку, розуміємо, що позаяк «тим самим речам і вчинкам у різних локальних середовищах і різних комунікативних колах можуть надавати цілком різного сенсу, різної значущості, цебто по-різному вибудовувати власні картини світу»¹², то чинник соціальної гомогенності середовища спілкування переселенця є «потенційно-гармонізуючий». З іншого боку, «сама структура спілкування вимагає «інакших» і «відмінних» від мене»¹³, тож відсутність «інакомислячих» в замкнутому середовищі комунікацій може містити в собі загрозу штучного нагнітання проблем серед «однотумців», замість пошуків конструктивних варіантів виходу із кризи. І все ж, нагал, орієнтація учасників самоорганізованих об'єднань на формування дружнього соціального простору бачиться одним із вагомих чинників децентралізації суспільного життя через актуалізацію феномену територіальної громади, її самобудову (community

¹² Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору) / Р. Кісь. – Львів: Літопис, 2005. С. 260.

¹³ Ляхович, Діонісій, отець, ЧСВВ. Лекції з метафізики / о. Діонісій Павло Ляхович. – Львів: Львівська Богословська Агадемія, 1995. С. 86.

building)¹⁴, відображуючи прагнення індивіда до самореалізації та само ідентифікації – як базових соціальних потреб на рівні *для себе*.

Підсумовуючи сказане, виокремимо декілька форм самоорганізації переселенців та інших людей в потребі в рамках територіальних громад для забезпечення нагальних потреб на рівні *для себе*.

Так, актуальною формою інтеграції ВПО для створення дружнього до них соціального простору на (мікро)районі є **«соціальна майстерня»** – об'єднання громадян (сусідів), націлених самозайнятись з метою самореалізації; майстерні можуть, серед іншого, функціонувати для надання «другого життя» вживаним побутовим предметам та меблям з подальшою їх реалізацією через соціальні мережі.

Для новоприбулих членів територіальних громад актуальним є забезпечення дії механізму адаптації через **«соціальну мапу»** – спеціально створені мап міст із фіксацією об'єктів соціального характеру (благодійні організації, соціальні центри, приймальні в органах місцевого самоврядування, лікарні, юридичні консультації тощо). Можуть існувати як у формі друкованих буклетів, так і в інтерактивному режимі, на зразок гул-мап, які є популярними в Інтернеті.

Актуальним бачиться створення **«клубно-тренінгових центрів»** при школах, поліклініках, об'єднаннях домовласників, із залученням соціального капіталу (мікро)територіальних громад: Йдеться про постійно діючу інтерактивну групу, яка може функціонувати як клуб сімейного дозвілля і передбачати, серед іншого, проведення толок, концертів, виставок, участі у тренінгах та арт-терапевтичних практиках. Їх успішний розвиток через актуалізацію соціальних взаємодій для реалізації соціальних потреб на рівні *для себе*, сприятиме становленню нової системи соціальних зв'язків в суспільстві.

¹⁴ Докладніше про процеси *community building* див.: Community Building: Renewal, Well-Being, and Shared Responsibility / W. H. Barton, M. Watkins, R. Jarjoura and other. Washington, NASW PRESS, 1998. 458 p.; Building Community / P. Nyden, A. Figert, M. Shibley, D. Burrows and other. Thousands Oaks, London, New Delhi, Pine Forge Press, 1997. 264p. та ін.

Аналітична записка 3:

Розвиток соціального партнерства для реалізації соціальних потреб потерпілих від збройного конфлікту

Однією із базових соціальних потреб на рівні *разом з іншими* є потреба в безпеці. Для осіб, постраждалих від збройного конфлікту, її задоволення є особливо значимим. Однак, в умовах вимушеного переселення ця потреба дещо трансформується і на даний момент передбачає не просто життя «без обстрілів» та/або «без даху над головою», а більшою мірою – життя «вдома». В ситуації вимушеного переселення «домом» стає зазвичай орендоване житло. Загроза та страх його втрати унеможливує реалізацію потреби в безпеці, і дім перестає бути «фортецею».



Жовтень 2016 р. смт. Водяне, Донецька обл. Результат прямого попадання в дім.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«У нас же люди привикли держатися за свій дом. Оставить наследство своим детям... У нас жить в арендованном жилье, это сидеть на пороховой бочке» [У нас люди звикли триматися за свій дім. Залишити спадщину дітям... у нас жити в орендованому житлі, це сидіти на порохівій бочці] («допомагаючі», м. Дніпро).

Т. зв. модульні (компактні) поселення, актуальні в перші тижні і місяці збройних протистоянь на Сході, на даний момент постають як дисфункціональні. По-перше, такі поселення поступово перетворюються в своєрідне «гетто», посилюючи розломи всередині суспільства. А по-друге, модульні поселення несуть в собі конфліктний потенціал, а за крайніх обставин можуть перетворитися на «мішень» для реалізації агресивних намірів екстремально настроєних співгромадян – представників місцевих громад.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Должны быть не компактные поселения, а именно интеграция в громаду» [Повинні бути не компактні поселення, а саме інтеграція у громаду] («допомагаючі», м. Дніпро);

«В Германии были прецеденты, в Великобритании, когда вот эти компактные поселения, которые варились, в своем [соку], они там свои какие-то религии там, нагнетали обстановку. Потом это выражалось в террористические акты. В нашей ситуации, я думаю, что каждый пришедший с фронта принес в кармане пару гранат. И это может при каком-то очередном мероприятии закончиться парами гранат в модульные городки. Ну, я не говорю, что это будет, но такая вероятность существует... Я, допустим, вывезла ребенка из той зоны не для того, чтобы рисковать в будущем его жизнью» [У Німеччині були прецеденти, у Великобританії, коли ось ці компактні поселення, котрі варилися у власному соці, вони там свої якісь культи там, нагнітали ситуацію. Потім це проявлялося у терорестичні акти. У нашій ситуації, я думаю, що кожен, хто повернувся із фронту, приніс у кишені кілька гранат. І це може при якомусь заході закінчитися парою гранат у модульні містечка. Ну, я не кажу, що це буде, проте ймовірність існує... Я, допустимо, вивезла дитину із тієї зонини для того, щоб ризикувати у майбутньому його життям] («допомагаючі», м. Дніпро).

На цьому тлі й надалі є гострою потреба переселенця у постійній роботі, яка б забезпечила можливості орендувати приміщення (тобто реалізувати потребу в безпеці).

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Ну, была фокус-группа. И там серед мужчин, от якраз вік 40–50 років і поняття, і термін вони самі склали: не формуйте в нас «професійного»

переселенця! Тобто дайте, допоможіть з роботою, ми хочемо працювати, ми вміємо працювати, але просто в силу тих обставин, які склалися, ми не можемо себе поки що знайти в новому середовищі» («допомагаючі», м. Запоріжжя);

«Есть работодатели, те, которые не нуждаются в длительном приеме на работу и очень много таких подработок есть. Да, это первое, что надо, это хотя бы устроиться на такую работу» [Якщо роботодавці, ті, які не потребують у довготривалому прийомі на роботу і дуже багато таких підробітків існує. Так, це перше, що слід це хоча б влаштуватися на таку роботу] («допомагаючі», м. Краматорськ);

Відтак, соціальна потреба в безпеці залишається незреалізованою навіть в умовах перебування індивіда поза зоною збройного конфлікту.

На даний час спостерігається виразна тенденція до загострення проблем з житлом і працевлаштуванням переселенців. Серед вагомих причин її загострення – сприйняття переселенця як чужого, а отже, небезпечного, все ще актуальнее в наші дні.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«В мене немає жодного клієнта-переселенця, який би спілкувався зі своїми сусідами. Жодного. Всі вони, якщо можуть знайти квартиру, вони не кажуть, хто вони такі. Тому що вони мають такий досвід, коли інші люди, не сусіди, якісь речі, недобрі, говорять, не про них, про інших [таких самих] людей. І вони потім не ризикують. Стигматизовані, вони приховують свій стан, свій статус» («допомагаючі», м. Київ).

На ринку праці ситуація – аналогічна: потенційний роботодавець не хоче ризикувати, беручи на роботу «ненадійну» людину, яка в будь-який момент може змінити свої життєві плани, змінивши свій статус переселенця на статус поверненця.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Они отмечают, что их не берут на работу, поскольку большая часть работодателей понимают, что эти люди здесь не навсегда, они здесь на время и они не хотят вкладывать деньги в обучение сотрудника, который затем это место покинет и придется искать кого-то нового»

[Вони зазначають, що їх не наймать на роботу, оскільки значна частина роботодавців розуміють, що ці люди тут тут не назавжди, вони тут тимчасово і вони не хочуть вкладати гроші у працівника, котрий згодом це місце залишить і доведеться шукати когось нового] («допомагаючі», м. Краматорськ).

Крім того, актуалізується відчуття «втоми» місцевого населення, яке опинилося в ролі «вимушено приймаючих осіб» щодо своїх «конкурентів» на ринку праці.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Надоело всем быть добрыми. С тяжелым положением финансовым у каждого. С поднятием цен, с изменением экономики в Украине» [Надоїло всім бути добрими. З тяжким становищем фінансовим у кожного. Зі зростанням цін, зі змінами економіки в Україні] («допомагаючі», м. Краматорськ);

«[Є точка зору], що тут немає роботи для місцевого населення, а приїжджають ще люди додаткові. Все хочуть без черги. Взагалі немає місця ні для своїх, ні для приїжджих, вони забирають робочі місця» («допомагаючі», м. Запоріжжя);

«В 14-м, когда мы переезжали, очень много было самих местных жителей, которые просто отдавали квартиры и дома переселенцам на время... Сейчас, к сожалению, такого нет. И цены очень сильно взвинтили и по квартплатам и по квартирам по сдаче в наем, и так далее» [У 14-му, коли ми переїжджали, дуже багато було саме місцевих жителів, котрі просто віддавали квартири і будинки переселенцям тимчасово] («допомагаючі», м. Краматорськ).

В цій ситуації зростає роль державних соціальних інституцій, зорієнтованих у своїй діяльності на забезпечення соціальних потреб внутрішньо переміщених осіб. Діалог з переселенцями та іншими людьми в потребі ведеться через чиновника, який у такому контексті постає як очільник громади, уособлюючи своєю поведінкою ставлення до людини з боку суспільства.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Чиновник – це представитель держави, який має виконувати свої повноваження... Тобто, він може сказати: у нас обмежені можливості, тому

ми не можемо Вам надати все. Але в будь-якому разі не ставити так питання, що Ви самі винні, що ви тут опинилися» («громада», м. Одеса).

На жаль, люди в потребі, які звертаються до чиновників, часто відчують себе скривдженими в ситуаціях, коли доводиться вирішувати свої проблеми у кабінетах державних установ. Особливо гостро переживаються людьми ситуації невизначеності, коли людині, яка звертається за допомогою, не задають чіткого алгоритму дій для вирішення своїх потреб, змушуючи марно «оббивати пороги» офіційних установ.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Когда попадаешь в одну организацию, а сделать надо там, например, справку, которая проходит несколько этапов. Два-три. Две-три организации надо пройти. Так вот, я считаю неприемлемо, когда ты попадаешь в первую организацию, и тебе не говорят о самой процедуре прохождения» [Коли потрапляєш в одну організацію, а слід зробити там, скажімо, довідку, котра проходить кілька етапів. Два-три. Дві-три організації слід пройти. Так ось, я вважаю неприйнятним, коли ти потрапляєш у першу організацію, і тобі не повідомляють про саму процедурі проходження] («переселенці», м. Київ).

Однак, говорячи про такі ситуації, варто підкреслити, що тут може йтися не про банальну халатність чи байдуже ставлення до людей в потребі, а про об'єктивні труднощі у налагодженні діалогу між (потенційним) отримувачем соціальних послуг і менеджером з їх надання, тобто чиновником. Насамперед, тому, що останній є «банально» перевантажений роботою, обсяг якої значно зріс останніми роками і фізично неспроможний виконувати свої обов'язки на належному рівні.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«У нас незаботливое государство и чиновники, представители как будто бы заботы, они не заботятся, у них нет ни возможности» [У нас не турботлива держава і чиновники, представники якби опіки, вони не турбуються, у них немає можливості] («допомагаючі», м. Дніпро);

«Кількість тих людей дуже обмежена, які працюють, а кількість людей, які прибула сюди, була дуже велика. І тому, ну, дійсно, треба розуміти, що вони теж люди» («допомагаючі», м. Дніпро).

«Все свалить на чиновника, которых там два или три человека в отделе, это проще простого... Просто когда вот так вот обвиняют государственные органы, которые «ничего не делают», надо тоже понять, что у людей тоже есть своя нагрузка и они получают свою заработную плату за какую-то определенную работу. И им дополнительных сотрудников не выделили на решение вопросов по внутренне перемещенным лицам» [Все скидають на чиновників, котрих там дві чи три особи у відділі, це простіше простого... Просто коли ось таким чином звинувачують державу, котрі «нічого не роблять», слід також зрозуміти, що у людей теж є своє навантаження, і вони отримують свою заробітну платню за певну роботу. А їм додаткових співробітників не виділили на вирішення питань по внутрішньопереселеним особам] («допомагаючі», м. Дніпро);

«Больше сталкивался с людьми, которые в общем-то хотели больше всего найти здесь работу... Им хотелось помочь, но, к сожалению, опять мы сталкиваемся с тем, что мы можем предложить то, что мы можем предложить» [Частіше стрічаєшся з людьми, котрі загалом хотіли понад усе тут знайти роботу... Їм хотілося б допомогти, однак, на жаль, знову стикаємося з тим, що ми можемо запропонувати те, що ми можемо запропонувати] («допомагаючі», м. Запоріжжя).

Ситуацію у сфері надання соціальних послуг держструктурами додатково ускладнює ще й та обставина, що в законодавчій сфері існує безліч неузгодженостей; діючі інструкції часто змінюються і навіть можуть вступати у протиріччя одна з одною.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Я маю власну думку, бо розумієте, чиновник [...] діє за законом України. А закони постійно змінюються. При цій владі закони змінюються постійно. І якщо ми раніше мали там розшифровку, розказували нам і так далі, і так далі, а зараз ніхто не розшифровує, що воно є. І протиріччя йде. Тому це складено робити» («допомагаючі», м. Дніпро).

Різного роду правові колізії зазвичай потребують додаткових, і до того ж – термінових, роз'яснень. Не маючи їх і боячись помилитися у прийнятті того чи іншого рішення, чиновник відмовляє людині в потребі, або «притримує» її справу.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Сами чиновники не знают. Нет порядка ведения вот этих всех новых приказов и всего остального. И чиновников можно понять. Объяснить сотням людей, которые приходят, что мы не знаем разъяснения к этой постанове, очень сложно. И эти чиновники, у них у самих есть какое-то свое эмоциональное выгорание» [Ті ж чиновники не знають. Немає порядку введення тих же всіх нових наказів і всього решти. І чиновників можна зрозуміти. Пояснити сотням осіб, котрі приходять, що ми не знаємо роз'яснень до тієї постанови, дуже складно. І ті ж чиновники, у них же самих є якийсь своє емоційне вигорання] («допомагаючі», м. Дніпро).

З часом такого роду ситуації можуть призвести до професійного вигорання державного службовця.

Втім, проблеми з організацією надання соціальних послуг людям в потребі виникають не лише через чиновників. Представники громадських організацій, націлених на соціальне служіння, також далеко не завжди вільні у своїх рішеннях, адже вимушені діяти в жорстких рамках вказівок і рекомендацій іноземних донорів проєктів.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«У нас нет возможности выполнять вот те обязательства, которые мы берем на себя, когда берем на сопровождение клиента, в силу того, что наш кейсменеджер тогда оказывается тем же самым просителем в очереди, каким бы был этот человек. Ну, здесь просто идет не изменение структуры, а просто изменение роли» [У нас відсутня можливість виконувати ось ці зобов'язання, котрі ми беремо на себе, коли беремося за супровід клієнта в силу того, що наш кейсменеджер тоді опиняється тим самим відвідувачем у черзі, яким би був той чоловік. Ну, тут просто йде не зміна структури, а просто зміна ролей] («допомагаючі», м. Краматорськ).

Є певні складнощі й в системі розподілу фінансової допомоги на оздоровлення, а особливо – на лікування гострих станів. Вказівки від грантодавців часто є настільки формалізованими, що не дають можливості належним чином допомагати тим людям, які цього реально потребують.



Лютий 2015 р. Лікарня м. Бахмут, Донецької обл. Постраждали місцеві жителі в результаті бойових дій.

Зокрема, наявність «квот» у виборі категорій населення, які в першу чергу підлягають під соціальні програми громадських організацій, стають перешкодою для багатьох людей отримати належну допомогу. І знову ж таки – людина в потребі не почувается в безпеці.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Я займаюсь медичними питаннями. Програми наших донорів написані усереднено – 15% місцевих і 85% переселенців. Ну як я могу знати, скільки ко мне придет в этом месяце місцевих с онкологией? А я могу проплатить 15 только на місцевих і 85 на переселенцев. Почему я должен добирать эти 85, порой диагнозы слабее гораздо, чем тот, который місцевий пришел, и нуждается? Вот такие вот есть вещи, которые иной раз должны быть более гибкими» [Я займаюсь медичними питаннями. Програми наших донорів написані середньостатистично – 15 % місцевим і 85% переселенцями. Ну як я могу знати, скільки до мене прийде у цьому місяці з онкологією? А я могу проплатити 15 – тільки на місцевих і 85 – на переселенців. Чому я змушений добирати ці 85, часом діагнози значно слабші за того, котрий місцевий прийшов, і

потребує?ось які існують речі, котрі мали б бути більш гнучкіші] («допомагаючі», м. Дніпро).

Усе вище сказане актуалізує необхідність розвитку різноманітних форм міжсекторного соціального партнерства, що передбачає солідарність, лояльність, легітимність. В ідеалі ці відносини мають бути добровільними, обминати бюрократичні механізми (останнє дуже важливо з погляду динамізму вирішення багатьох конкретних соціальних питань)¹⁵. Постає необхідність розробляти нові форми співпраці та координації зусиль для того, щоб допомоги постраждалим від збройного конфлікту розпочати життя з чистого аркушу.

Так, актуальною бачиться перспектива «розвантаження» чиновників представниками громадських організацій, які працюють в одному соціальному полі.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Я розумію, наскільки їм (чиновникам) складно. Механізм дуже простий. Якщо якесь питання не вирішується, я просто сідаю, з ним складаю листа в двох екземплярах. Бо йому треба йти і отримувати усну відповідь, відмовлення, а не письмову. А він приходить, ложить лист, приносить відповідь, ми потім далі починаємо працювати. І чиновнику харашо, тому що він прийняв лист і він може з ним спокійно попрацювати. Не емоційно. Тобто вивести по максимуму емоції» («допомагаючі», м. Київ).

Такі ж практики можливі й щодо інших питань, зокрема, охорони здоров'я.

Наприклад, представники громадських організацій, які мають відповідну фахову освіту і пройшли необхідне ліцензування, можуть, серед іншого, вести долікарський огляд, цим не лише розвантажуючи дільничних (сімейних) терапевтів у питаннях надання та організації медичної допомоги людям в потребі, але й забезпечуючи індивідуальний підхід до вирішення тієї чи іншої медичної проблеми пацієнта.

¹⁵ Василенко О. М. Активізація дієвості соціального партнерства державних інституцій з громадськими організаціями / Державне управління: удосконалення і розвиток, № 3, 2010.



Лютий 2015 р. смт. Новотроїцьке, Донецької обл. допомога жителям NGCA рецептурними медикаментами.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Мне приходится это все фильтровать, потому что они садятся на этот стул, они садятся такие больные, несчастные. Вроде у него все, он подходит. И справка вроде есть, и выписка из стационара есть. Все. А ну как? Откажи ему, а он потом пойдет писать выше жалобы и говорит, вот у меня и документы, и инвалидность, я и то, и то, и то. И дайте мне денег. А куда они расходуют эти деньги? Ну, это уже другой вопрос» [Мені доводиться це все відслідковувати, бо вони сідають на цей стілець, вони сідають вже хворі, нещасні. Здавалось би у нього все, він підходить. Наче б довідка є, і виписка зі стаціонару є. все. І як? Відмов йому, а він потім піде писати скарги і казати, ось у мене і документи, та інвалідність, я і те і се. І дайте мені кошти. А куди вони пустять ці кошти? Ну, це вже інше питання] («допомагаючі», м. Дніпро).

Що ж стосується перспектив покращення ситуації законодавчій сфері щодо надання соціальних послуг ВПО, рівно ж як і іншим людям в потребі, то це питання потребує особливої уваги. Йдеться про нагальну потребу в демонополізації надання соціальних

послуг державними структурами і створенні умов та механізмів функціонування ринку у сфері соціального захисту населення, зокрема, благодійними організаціями для отримання рівного доступу до соціальної допомоги, який наразі таким не є.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Важно, чтобы любая организация, которая оказывает помощь, которая работает с какой-то целевой группой, чтобы в ней не было вот этого четкого ограничения только для ВПО. И в этом отношении, вот политика Каритаса, она очень лояльна, потому что у нас всегда есть возможность человеку в беде оказать помощь, не зависимо от того, переселенец он или местный» [Важливо, щоб кожна організація, яка надає допомогу, яка працює з цільовими групами, щоб у неї не було ось цього чіткого обмеження – тільки ВПО. І в цьому відношенні, ось політика Карітасу, вона дуже лояльна, бо в нас завжди є можливість допомогти людині у біді, надати допомогу, незалежно від того, переселенець чи місцевий] (м. Краматорськ);

«Сами сотрудники говорят, нам самым обидно, что помощь дают только льготным категориям населения, что говорят, они уже настолько зажрались, что они уже звонят и говорят: а что у вас там? А, если у вас гречка и масло, то – нет, нам в облом ехать за этим...А есть люди, которые, ну, обычные люди, мама, папа, ребенок. Переехали. Мама с ребенком. Она не может пойти работать, потому что ребенок не адаптированный. Его надо в школу отвести, ему не с кем выйти погулять, у него нет друзей. Работает только папа. Папиной зарплаты, естественно, хватает снять жилье и худо-бедно прокормиться на пропитание. Они не льготные, они здоровые, руки-ноги на месте. Но они реально живут очень тяжело. И им никакая гуманитарная помощь не положена» [Самі співробітники кажуть, нам самим шкода, що допомогу надаємо тільки пільговикам, так кажуть, що вони самі зажиріли, що вони дзвонять і питають: а що у вас там? А, якщо у нас гречка і масло, то – ні, нам в облом за цим їхати. А є люди, які, ну, звичайні люди, тато, мама, дитина. Переїхали. Мама з дитиною, вона не може піти на роботу, бо дитина не адаптована. Його слід до школи завести, йому немає з ким погуляти, в нього відсутні друзі. Працює тільки батько. Батькової зарплати вистарчає, звісно, винайняти житло, і скромно-бідно на харчування. Проте вони не пільгові, вони здорові, руки-ноги на місці. Та вони дійсно дуже важко живуть. І їм жодна допомога не дозволена] («допомагаючі», м. Дніпро);

«Женщина, 54 года. Осталась без мужа, без никого. И льгот у нее нет, она не инвалид.. И той категории еще сложнее. Или вот, приходили, многодетная семья, там чуть ли не пачками завозят им молоко. А тут – у меня двое детей, я как бы не подхожу под эту категорию. Да? А у меня и работы нет, у меня ничего нет. Такое тоже бывает» [Жінка, 54 р. залишилась без чоловіка, нікого нема. І пільг у неї нема, вона не інвалід... І цій категорії ще складніше. Або ж, приходили, багатодітна сім'я, там мало не пачками їм молоко завозять. А тут – у мене двоє дітей, я як би не підходжу під цю категорію. Та? А у мене і роботи нема, у мене нічого нема. Таке теж буває] («допомагаючі», м. Запоріжжя).

Усе вище сказане потребує розвитку форм соціального партнерства, націлених на створення умов для здійснення інформаційного обміну та обміну досвідом, що має місце в наші дні. В такий спосіб відкриваються можливості для повноцінної реалізації взаємодій в рамках організації як складної відкритої системи, горизонтальні і вертикальні зв'язки якої орієнтуються на «професійну автономію», тобто – «винаходять» свою роботу, не чекаючи її призначення¹⁶.



Січень 2016 р., м. Львів, фокус група партнерів Карітас України і керівників проектів.

¹⁶ Смелзер Н. Дж. Проблеми соціології. Георг-Зімелівські лекції, 1995 /Пер. з англ. Львів, Кальварія, 2003. С. 59.

Важливим у визначеному контексті є формування підґрунтя для відкритого обміну досвідом, поглядами та ідеями щодо ролі громадянського суспільства у впровадженні соціальної політики.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«На тренінге столкнулась с активными, интересными людьми. Работают в области, делают добрые дела... И это были очень важные контакты.... Они делились опытом. И для нашей принимающей громады, для общественников это был важный опыт. Это, еще знаете, что было? Это еще был мужской опыт. Когда мужчины мужчинам рассказывают. Не только вот женщины там, на своих эмоциях, так? А как справляться с документами. Как писать отчеты, как делать это, как делать то» [На тренінзі стикнулася з активними, цікавими людьми. Працюють в області, роблять добрі справи...і це були дуже важливі контакти... Вони діляться досвідом. І для нашої приймаючої громади, для городянце був дуже вагомий досвід. Це, ще знаєте, що було? Це був чоловічий досвід. Коли чоловіки між собою діляться. Не так ось жінки там, на своїх емоціях, Так? А як розібратися із документами, як писати звіти, як робити те, як се робити] (м. Дніпро).

Так, актуальною концентрованою формою соціального партнерства бачиться «**громадська приймальня**». Такі приймальні доцільно створювати при офіційних державних установах у співпраці з недержавними соціальними службами та іншими громадськими організаціями, націленими на соціальне служіння. Представники громадських організацій, в рамках того чи іншого соціального проекту, можуть «розвантажувати» чиновників, здійснюючи попередній «прийом» бенефіціаріїв своїх проектів та інших людей в потребі з метою з'ясування обставин і можливостей надання соціальних послуг, допомозі у формуванні необхідного пакету документів, консультативно-роз'яснювальній роботі. При таких приймальнях можуть запускатися в дію і підтримувати свою діяльність різного роду *спеціалізовані інтерактивні бази* для обміну інформацією, скажімо, щодо ситуації на ринках житла та/або праці. Також «громадські приймальні» можуть здійснювати первинний соціальний супровід.

Різновидом «громадської приймальні» може стати «кабінет «долікарського огляду», де медичні працівники, які задіяні в проєктах громадських організацій, вестимуть долікарський огляд, розвантажуючи дільничних (сімейних) терапевтів у питаннях надання та організації медичної допомоги людям в потребі.

Також актуальними бачиться проведення спеціалізованих «**гарячих тренінгів**» під егідою громадських організацій для працівників соціальної сфери з метою інформації щодо змін у законодавстві, зокрема, через обговорення актуальних форм роботи з ВПО (особливо у місцях високої їх концентрації), обміну досвідом щодо діяльності з їх інтеграції. Такі тренінги вже мають місце і надалі бачаться потрібними у рамках розвитку соціального партнерства.

Усе вище сказане потребує розвитку «**соціального лобювання**» – формування нормативно-правового поля для створення можливостей фінансування за рахунок бюджетних коштів соціальних послуг, що їх надають громадські та благодійні організації в Україні. Цей напрям роботи вже тривалий час розвивається Карітасом і бачиться як вкрай необхідний.

Аналітична записка 4:

Реалії та перспективи конструювання (не)конфліктного соціуму в українському «прикордонні (кейс Краматорська)

Будь-який соціальний конфлікт є певним протиріччям в стосунках між соціальними групами. Інакше кажучи, він завжди характеризується зіткненням протилежних позицій суб'єктів соціальної взаємодії. Не залежно від причини конфлікту та особливостей динаміки, конфліктна ситуація завжди розгортається у відповідності до законів розвитку соціального конфлікту і передбачає проходження декількох фаз. Йдеться не лише про зародження конфлікту та його ескалацію, але й про погашення конфлікту, з подальшим примиренням конфліктуючих сторін. Остання фаза передбачає дотримання тієї чи іншої стратегії виходу з конфлікту.

Виокремлюють низку стратегій соціальної поведінки в конфлікті (мал.2). Це такі стратегії:

- 1) *суперництво* (характеризується активною боротьбою індивідів за свої інтереси, яка передбачає застосування жорсткої позиції щодо опонентів);
- 2) *компроміс* (учасники конфлікту виробляють проміжні рішення, за яких ніхто не виграє, але й не втрачає);
- 3) *приспосовування або поступка* (дії, скеровані на відновлення сприятливих відносин через згладжування протиріч за рахунок власних інтересів);
- 4) *відхід від вирішення проблеми або її уникнення* (утримання від висловлювання своєї позиції);
- 5) *співпраця* (відкритий обмін думками, вироблення спільного рішення)¹⁷.

¹⁷ Дж. Г. Скотт. Выбор стиля поведения, соответствующего конфликтной ситуации / Хрестоматия по конфликтологии. Сост.: Зинчина А. Б. Харьков, ХНАГХ, 2008. С. 67–74.

Сітка Томаса – Кілмана



Мал. 2. Стратегії соціальної поведінки в конфлікті

Різновекторність ціннісних орієнтацій членів територіальних громад, які межують із зоною АТО, апріорі бачиться чинником, який провокує підвищення соціальної напруги, а відтак – підвищення рівня конфліктності «прикордонного» соціуму. Це зумовлено не лише розширенням територіальних громад на Сході України за рахунок інтеграції в них ВПО, але й ціннісними орієнтаціями їх членів. Відтак, в сучасному українському «прикордонні» виокремлюються щонайменше *чотири потенційно конфліктуючі соціальні групи*, цінності та соціальні орієнтації яких суттєво різняться між собою:

- 1) «проукраїнськи налаштовані» корінні мешканці;
- 2) «проукраїнськи налаштовані» переселенці;
- 3) «проросійськи налаштовані» корінні мешканці;
- 4) «проросійськи налаштовані» переселенці.

«Переформатування» громад у т.зв. «прикордонні» (внаслідок і в контексті подій останніх декількох років) та їх ціннісна гетерогенність несуть в собі потенційну загрозу ескалації конфлікту в регіоні з непередбачуваними наслідками. Це, у свою чергу дає підстави до висунення ініціального припущення щодо високого рівня конфліктності «прикордонних» територіальних громад в даний час.



13 березня 2014 г. Майдан в м. Донецьк. На протилежному боці проросійськи настроєні люди¹⁸.

Зокрема, потенційно існують досить вагомі протиріччя між соціальними групами, ціннісні орієнтації яких різняться між собою. В першу чергу, між «проукраїнськи налаштованими» корінними мешканцями та «проукраїнськи налаштованими» переселенцями, з одного боку, та «проросійськи налаштованими» корінними мешканцями та «проросійськи налаштованими» переселенцями, з іншого. З іншого боку, можливе загострення конфлікту інтересів між «переселенцями» і «громадою», з огляду на швидке урізноманітнення соціальної структури та тлі пролонгованого збройного конфлікту на Сході.

Однак, чи дійсно припущення щодо високого рівня конфліктності українського «прикордоння» має під собою реальне підґрунтя? І якими є перспективи конструювання (не)конфліктного соціуму на Сході України?

У визначеному контексті попередній фрагментарний зріз кейсу м. Краматорськ (Донецька обл.) дає підстави зазначити наступне.

¹⁸ Фото з Інтернету

На перший погляд, наявність ціннісного розлому бачиться виразною ознакою сучасного українського «прикордоння» на Сході. На його наявність зокрема, вказує ціла низка свідчень, наданих переселенцями, представниками краматорської громади та тими, хто здійснює в ній соціальне служіння.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Много таких разногласий было с людьми, с которыми часто общались. Больно. Ну, мы на правой стороне» [Багато таких розбіжностей було з людьми, з якими спілкувався. Боляче. Ну, ми на правій стороні] («громада», м. Краматорськ);

«Я подружилась с подругою 25 років. [Зараз] яка б тяжка ситуація у мене не була, якби я боліла, я для неї не существую. Вона сказала, що ти, каже, служи бандерам. У неї плем'яник, який пустив сюди сепаратистів. Як вона мені казала: він служить родіне. Кому він служить? Ну і до сих пор, на даний момент його тут нема. І син у неї на протиположній стороні... Вона мене не чує і не бачить» («громада», м. Краматорськ);

«Большинство людей разделилось на два лагеря. И большая из них часть осталась на той стороне» [Більшість людей розділилися на два табори. І значна з них залишилася на тій стороні] («допомагаючі», м. Краматорськ);

«Ну, слово «бандеры» у нас процветает, це ж дуже красиве слово «бандеры». Они ж виноваты во всем. Американцы и бандеры. Ну о чем говорить...» [Ну, слово «бандери» у нас процвітає, це ж дуже красиве слово «бандери». Вони ж в усьому винні. Американці і бандери. Ну, про що говорити...] («громада», м. Краматорськ).

Тим не менше, згідно свідчень інформантів, уже тривалий час у Краматорську увиразнюється тенденція до переконструювання «прикордонного» соціуму з конфліктного у неконфліктний. При цьому «новими» мешканцями міста та його «старожилами» обираються відповідні стратегії примирення.

Насамперед слід відзначити, що **стратегії суперництва і співпраці** – як такі, що є умовно «полярними» стосовно проблеми конструювання (не)конфліктного соціуму, на даний час неактуальні для українського східного «прикордоння». Натомість, досить по-



м. Слов'янськ, Донецька обл. Ганна Кушик учасниця УПА.

пулярними є менш виразні в сенсі конфліктності vs миротворення поведінкові стратегії. Так, в усіх виділених соціальних групах популярною є **стратегія компромісу**. Її відносять до «вимушених» стратегій примирення, якої схильні дотримуватись ті, хто має небагато можливостей для самоствердження¹⁹.

Компроміс – як поведінкову стратегію в конфлікті, обирають як переселенці, так і «корінні» краматорчани, як з числа «проросійськи», так і – «проукраїнськи» налаштованих краматорчан.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Тільки мир. Любими путями. Я вже казала, якщо дитина от вирішила, вона хоче піти з сім'ї. Ми ж її не б'єм, не вбиваєм. Йди з Богом.

¹⁹ Мир Дому Твоєму. Учебно-методическое пособие КАРИТАС / Р. Ньюфельдт, Л. Фаст, о. Р. Шрайтер и др. СПб., Изд-во «Апостольский город – Невская перспектива», 2005. С. 4.

Наб'єш лоба, прийдеш. Відпустить. Хай хоть голови там поб'ють друг друга. Вони рано, пізно поймуть це всьо і прийдуть до нас назад» («грумада», м. Краматорськ);

«Саме головне, щоб скінчилася війна і настало перемир'я. І ми тоді будемо планувати на рік, на десять, і так далі. Оце там саме головне, а інше там, битові проблеми, вже розберемося» («переселенці», м. Краматорськ).



Листопад 2016 р. смт. Водяне, Донецька обл. Результат попадання з РСЗВ «Град» в житловий дім.

В ситуації «вимушеного примирення» опиняються зазвичай близькі люди – насамперед, члени однієї родини та друзі, які не мають влади один стосовно одного і, водночас, прагнуть зберегти стосунки, тобто ті, кого в ситуації суспільного конфлікту влаштовує «проміжне» рішення.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Я напевне сама щаслива людина, тому що коли сталися оці сумні такі часи, ні наші якісь близькі, ні наша рідня, ні наші знайомі, якось ніколи ми не сварилися. Знали, що хтось по іншому думає. Знали. І зараз

ми знаємо. Тоді не конфліктували і зараз. Можливо я і знаю, що вони другого якогось свого погляду, поглядів своїх. Ми ніколи не загострювали ці погляди» («грумада», М. Краматорськ).



Березень 2016 р. смт. Трехизбенка, Луганська обл. Зустріч представників Карітасу з місцевою громадою.

В таких середовищах дуже цінуються стосунки, які склалися роками. Саме цінність стосунків уможливає ситуації, коли люди воліють «закривати очі» навіть на різкі відмінності у поглядах та настановах. Яскравим прикладом є історія родини однієї з учасниць фокус-групи, яка пережила відчуження колись близьких людей і на даний момент знаходиться на шляху до примирення:

«У мене, наприклад, брат з Донецька. Він свідомо (там) лишився. У нього зовсім були другі плани, він тоже нас не признавав вобщє, що тут що-то буде і не обцався, домой не їздив. Вначале було так, що він мені дзвоне і починає мені розказувать, як їм там живеться харашо. Це як тільки начиналося. Я йому об'ясняю. І я на українській мові розмовляю, він на російській. Що ти вже стала бандерівкою? Це його слова. А я йому об'ясняю.. Потом він напросився до нас в гості. Ну, приїжджай. Він приїхав. Подивився, походив по магазинах, спитав, де хто робить. Пообцався з людьми(...) ми його

водили. Просто ми їхали на ринок, а там кумовья живуть. Давай заїдемо до Олега, давай заїдемо. А кум у мене, чистий кацап, як кажуть. Ну він живе тут, і живе прекрасно, і нікуди їхати звідсіля не собирається. Вот я і привела. Той на руском, і цей на руском. І кум йому сказав, що там, де живеш, треба цю родіну захищати, а не там, як хто-то до тебе прийшов, що тобі там наказав. Він (кум) йому каже, що ви там получаете гроші, а на кого ви робите, ти мені скажи? Завтра остуда поперуть і куди ти поїдеш? Приходь, я тебе тут устрою на роботу, зразу йому запропонував. Ціни він (брат – авт.) дивився. Вони ходили по магазинах, вони тут скуплялися (...) і на ринках і на магазинах...І він мені сказав мені, що хоче жити рядом зі мною. На даний момент він хоче жити, щоб їздить на цвинтар до мами...Ну от, тут рядом продавали хату. І житло, і робота, уже склалося. Пояснює, що хоче жити «в своїй Україні» і хоче даже – вилоть до того, як я кажу, хоче вернутися додому. А до цього в нього зовсім друга [думка] була. Ми не обостраєм ситуацію» («грумада», м. Краматорськ).

На «вимушений» компроміс можуть також іти співробітники. В цьому випадку має місце зосередження на виконанні службових обов'язків; актуалізується потреба у нормальному мікрокліматі для вирішення тих чи інших завдань.

Втім, прагнення до компромісу тут зазвичай не є особливо вираженим, таким, як у випадках, коли йдеться про родичів та друзів; натомість, допускаються «обережні» ідеологічні дискусії між працівниками однієї організації.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Середовище тут, по правді, бажає бути кращим. Значить, в основному в нашій, так сказати, бригаді, ну, процентів 90, це чисто російського напрямку. Скільки з ними старався, значить, провести розмови, в бесіді і просто так... Не доходить до людей ніяк. Вот коли з «одним ротом», значить, розмовляєш, більш-менш розуміють. Коли збирається вся бригада, толку з того нема ніякого. Хоча як? В загальному спілкуюсь з ними. Такого, щоб, допустім, перепрошую, негативного відношення до мене, як до людини, нема. А от чисто на політичні ці [теми] краще не говорити» («грумада», м. Краматорськ).

Однак, можна спостерігати і певні відмінності у виборі стратегій соціальної поведінки в «проукраїнськи» налаштованих середовищах, з одного боку, та «проросійських» – з іншого.



Грудень 2015 р. смт. Мироновський, Донецька обл. Ремонт СШ № 2 співробітниками Карітас Краматорськ.

Зокрема, «проукраїнці» в ситуації конфлікту схильні обирати стратегію відходу від вирішення проблем (особливо, якщо в минулому вже мали місце невдалі спроби відстояти свою позицію).

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Розійшлися спочатку наші думки з друзями. Спочатку от було це дуже накал страстей. А зараз просто змирилася і стараємося мирно відстоювати свою позицію» («грумада», м. Краматорськ).

В цьому разі поступка має місце не стільки тому, що наслідки конфлікту мало важливі, скільки тому, що є усвідомлення: наразі ситуація є занадто складною для нагального вирішення.

Натомість «проросіяни» все частіше демонструють пристосування, йдучи на поступки у затяжних ціннісних конфліктах. І не стільки тому, що мають мало шансів, щоб відстоювати свою позицію, скільки тому, що останню все менше вважають такою, яка потребує відстоювання.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Я прийшла на похорони з цвітами, положила цвіти, уже треба було виходити. Я виходю, а вона стоїть. Я підійшла. Здрастуй, як діла, як сім'я, як те-те? Вона як укрила мене с ног до голови. Я просто сказала: знай, где находишься. На кладбище она ко мне подходит и говорит: чего это ты бандеровцев защищаешь? Ну, тут уже я не сдержалась. Я ей хорошую лекцию прочитала. Вона послушала. Подивилася так на мене. А потом уже по-другому стала поводитись.» («громада», м. Краматорськ);

«Одну женщину, двадцать пять років знали друг друга. Жили разом, в одній хаті. І вдруг тепер вони стали такі вже сепаратисти, що ви вже не представляете... А потом она первая захотела все наладить между нами. Я ей не звонила, ничего, я ей прямо все сказала, какая я говорю... Ну, в общем... Наладились взаимоотношения. Но на предмет политики мы не говорим, по той простой причине, жалко друг друга терять. Но она стала потихонечку уже склоняться к тому, что мы сейчас на правильной линии и она уже ничего не говорит. Хотя раньше была как ежик. И так же многие» («громада», м. Краматорськ).

Готовність йти на поступки зазвичай спостерігається на інтер-персональному рівні; про відкриті мирні декларації та зміну ціннісних орієнтацій наразі не йдеться.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«І боязнь повернутися, тому що можуть не прийняти. І боязнь того, що був неправий...Ім важко визнати. У мене з мого оточення один тільки сказав: дурак був. Пішов на референдум. Дурак був. Ми з ним дуже добре спілкуємося зараз. Бо він визнав свою помилку...Вони не стануть навколішки біля пам'ятника хлопцям нашим. Ніколи. Вот як коли вони стануть навколішки, мабуть отоді буде у нас це Примирення. Хай не покаються, це вже дуже, дуже. А хоть би визнали, що вони помилилися» («громада», м. Краматорськ).

Що стосується наявності vs відсутності соціального розлому за лінією «приймаючі – переселенці», то ця лінія розлому у східному «прикордонні» є слабо вираженою.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Я бы приютила у себя человека, так как у меня есть такая возможность. То есть, так как я проживаю в Краматорске, у меня же много

знакомых. У меня есть там две сотрудницы, которые работают в недвижимости. Да? То есть как бы, постаралась» [Я б прихистила у себе людину, так як у мене є така можливість. Тобто, так як я проживаю у Краматорську, у мене ж багато знайомих, у мене там дві співробітниці, які працюють з нерухомістю. Так? Себто, якби постаралася] («допомагаючі», м. Краматорськ).

«Мені здається, якщо ця людина нормальна, вона прийшла на роботу, вона працює і спілкується з людьми, то ми забули, що вони з Донецька. Так? Деколи питаємо, ну що, ви додому їздили?» («громада», м. Краматорськ);

«Краматорськ – він такий, більш лояльніше місто, тому що місцеві жителі, вони теж пережили ці жахи війни, теж кудись виїжджали і більш лояльні (до переселенців – авт.)» («переселенці», м. Краматорськ).

Конфлікти між цими двома соціальними групами, рівно ж як і між самими переселенцями, бачаться більш ймовірними по мірі віддалення від зони АТО на захід. На це, серед іншого, вказує наявність низки відповідних свідчень у фокус-групах, проведених у Дніпрі, Києві та Львові.



Липень 2014 р. м. Слов'янськ, Донецька обл. Результат попадання міни в житловий 9-ти поверховий дім.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«Мне часто приходится слышать из этой категории людей местных, в их отношении к переселенцам есть шаблон, есть стереотип, что из-за них, переселенцев, мой ребенок там погиб и так далее. Мне приходится массу усилий тратить на то, чтобы этих людей между собой как-то помирить и сказать, что не все переселенцы плохие. И плохие скорее единицы» [Мені часто доводилось чути із цієї категорії людей місцевих, їхнє відношення до переселенців існує шаблон, є стереотип, що через них, переселенців, моя дитина там загинула і так далі. Мені доводиться чимало зусиль витратити на те, щоб ці люди якось між собою помирились і говорити, що не всі переселенці погані. Та й поганих одиниці] («допомагаючі», м. Дніпро);

«Ты не приехал к своим. Ты чувствуешь себя чужим» [Ти не приїхав до своїх. Ти почуваєшся чужим] («переселенці», м. Київ);

«Трудности у детей были именно с тем, что ты «москаль», чего ты сюда «понаехал». Для меня это было самое тяжелое, потому что дети, бывало, правда, плакали» [Складнощі у дітей були з тим, що ти «москаль», чому ти сюди «припхався». Для мене це було саме важке, бо діти бувало, правда, плакали] («переселенці», м. Київ);

«Львів став конкурентом серед тих же вимушено переміщених осіб... Я, особисто, можу засвідчити, що біля мене, на вулиці Пулюя, постали за два роки величезні квартали. І коли ти гуляєш всередині цього кварталу, то відсотків на вісімдесят – тут (живуть) російськомовні. І це ніхто інший, як люди, які вже адаптувалися» («допомагаючі», м. Львів);

«Частина з тих, які приїхали, вони зараз вимагають російської мови в школах, щоб для своїх дітей мати російську. Стараються жити компактніше» («допомагаючі», м. Львів);

«Мені здається, що важливим ризиком є те, що наш Львів є досить консервативним містом. [Можуть виникати] проблеми релігійного характеру» («допомагаючі», м. Львів);

«Мы отличаемся здесь. Львов очень религиозный город. А мы (кримські татари – авт.) в него не вписались» [Ми вирізняємося тут. Львів дуже релігійне місто. А ми (кримські татари) в нього не вписуємося] («переселенці», м. Львів);

Така ситуація бачиться як деструктивна, що не дає можливості використовувати належним чином соціальний капітал ВПО (мікро) територіальною громадою, а навіть більше – блокувати раціональний аналіз соціальної дійсності, який мав би передбачати, серед іншого, наявність механізмів моральної відповідальності, зазвичай властиві всім соціальним суб'єктам²⁰. Це, у свою чергу, актуалізує необхідність обговорення теми примирення в українському суспільстві, як в «прикордонних» громадах, так і в громадах інших регіонів України.

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«У нас половина сотрудников являются сами переселенцами, а половина – местными. Мы уже вместе работаем больше года. И только сейчас, только сейчас начинает где-то как-то слаживаться. Первое время у нас была пропасть... Переселенцы, которые приехали, к нам местным относились так, что вы нас не понимаете. Вы нас не слышите, вы нас не понимаете, это было. Мы с этим столкнулись. И мне, как психологу, приходилось проводить уйму интервьюионных и прочих таких билдинговых встреч, чтобы сгладить эту конфликтность и сгладить эту ситуацию» [У нас половина співробітників самі є переселенцями, а половина – місцеві. Ми всі разом працюємо більше року. І тільки зараз, тільки зараз починає все залагоджуватися. На початку у нас було провалля... переселенці, котрі переїхали, до нас місцевих відносилися так, що ви нас не розумієте. Ви нас не чуєте, ви нас не розумієте, це було. Ми з цим зіткнулися. І мені, як психологу, доводилося проводити чи багацько інтерв'юионних і інших білдингових зустрічей, щоб залагодити цю конфліктність і згладжувати цю ситуацію] («допомагаючі», м. Дніпро).

Помічними у цьому сенсі можуть стати духовні реколекції за даною темою під проводом священиків. Такі реколекції мають місце в Краматорську; досвід участі в них надзвичайно позитивно оцінюється їх учасниками. Особливо цінується досвід обговорення теми примирення.

²⁰ Кононов І. Жителі Донбасу: особливості культури і здатність до самоорганізації / Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2002, №3. С. 80–102.



Листопад 2015 р. м. Дніпро. Робота з ВПО в офісі «Карітас Донецьк в Дніпрі».

Типові свідчення учасників фокус-груп:

«У нас была тематика реколекционной беседы. Отец Юрий у нас читал, два дня, мы собирались на свежем воздухе, то есть как так от вот этих новостей, которые от этого окружения...Отошли, общались между собой, как говорится люди с людьми, а не местные, переселенцы, там мама, папа, бабушка, дедушка. Левые, правые. Просто такое живое общение...Реколекционные беседы, которые, и мы увидели, что действительно очень колоссальный запрос. Потому что, во-первых, люди потянулись за этим за всем. Во-вторых, люди не настолько сильно знают об этом... Мы говорили, выбирали именно темы, темы примирения, темы прощения. И все это говорилось в рамках духовности» [У нас була тематика реколекції. Отець Юрій у нас читав, два дні, ми зібралися на свіжому повітрі, тобто ось так-то з тих новин, які з цього кола... відійшли, поспілкувалися між собою, як-то кажуть одне з одним, а не місцеві, переселенці, там мама, тато, бабуся, дідусь. Ліві, праві. Просто таке живе спілкування... Реколекції, які, і ми побачили, що справді запит є колосальний. Тому що, по-перше. люди потягнулися за цим всім. По-друге, не надто знають це все...ми говорили, вибирали

саме теми, теми примирення, теми прощення. І все це казалося у душі [духовності] («Допомагаючі», м. Краматорськ).



Квітень 2016 р. м. Мар'їнка, Донецька обл. Арт-терапія з дітьми.

Загалом же, попередній аналіз конфліктного vs миротворчого потенціалу українського «прикордоння» формує методологічні застави реалізації соціального служіння ВПО та іншим людям у потребі – без акцентуації на особливостях їх світогляду. Відповідно, бачиться доцільним і проведення **тренінгів з миротворення** під егідою громадських християнських організацій екуменічної орієнтації, які здійснюють соціальне служіння.

Методологічним орієнтиром їх проведення можуть слугувати матеріали тренінгів, розроблених Карітасом²¹ для їх проведення в суспільствах, яким було нанесено фізичні, економічні та соціальні збитки. Зміст тренінгів розроблено в рамках концепції миротво-

²¹ Мир Дому Твоєму. Учебно-методическое пособие КАРИТАС / Р. Ньюфельдт, Л. Фаст, о. Р. Шрайтер и др. СПб., Изд-во «Апостольский город – Невская перспектива», 2005.

рення, збудованої у відповідності до настанови про необхідність налагоджувати сталі взаємодії примирення, у постійній тісній співпраці урядових і неурядових організацій.

При цьому важливо не лише ознайомлювати людей з техніками вирішення тих чи інших проблем, але й виробляти уміння з ідентифікації останніх в ситуаціях взаємодії соціальних груп людей, які представляють різні культури.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Драматичні події 2013–2014 рр. в Україні, спершу Євромайдану, а пізніше – розгортання АТО та гуманітарна криза в результаті бойових дій на Сході, зумовили кардинальні зміни в структурі потреб багатьох людей. На перших порах найнагальнішими були проблеми гуманітарного характеру – забезпечення питною водою, їжею, одягом, тимчасовим житлом тощо осіб, постраждалих від збройного конфлікту. В цій ситуації Карітасу, як благодійній інституції, метою діяльності якого є практична реалізація соціального служіння, гуманітарна допомога та людський розвиток, довелося відповідати на низку нових викликів. Останні були пов'язані, по-перше, з необхідністю надавати соціальні послуги значно більшій кількості людей, ніж це було раніше; по-друге, з розширенням спектру цільових груп проектів Карітасу; по-третє, зі зміщенням фокусу основних активностей організації із Заходу на Схід України та розгортанні там своєї інфраструктури.

По мірі долання гуманітарної кризи, в структурі соціальних потреб постраждалих від конфлікту в Україні продовжують відбуватися зміни. Тепер все більше актуалізуються соціальні потреби різного рівня: «для інших» (потреба спілкування, потреба захисту слабкого тощо; найбільш концентровано виражається в альтруїзмі – в потребі жертвувати собою в ім'я іншого); «для себе» (потреба самоствердження в суспільстві, потреба самореалізації, потреба самоідентифікації, потреба мати своє місце в суспільстві); «разом з іншими» (потреба безпеки, потреба свободи, потреба приборкання агресора, потреба світу, потреба зміни політичного режиму тощо). На відміну від гуманітарних, соціальні потреби не так легко дають про себе знати і не так виразно виявляються. Однак, в довготривалій перспективі інтеграції постраждалих від збройного конфлікту, саме вони постають як домінуючі.

Соціальні довготермінові потреби складніше ідентифікувати, ніж нагальні гуманітарні. Ще складніше – вибудувати адекватну

ситуації стратегію соціального служіння. Розроблення такої стратегії потребує постійного аналізу і моніторингу потреб і проблемних, хто отримує соціальні послуги, та виявлення реальних та потенційних об'єктів соціального служіння. Такого роду аналіз доцільно здійснювати на постійній основі; його результати можуть бути використані не лише для реалізації конкретних соціально орієнтованих проектів, але й мати загальносуспільне значення, зокрема, вказуючи на можливості та перспективи розвитку громадських організацій, покликаних здійснювати медіацію між індивідом і державою, зокрема, використання їх соціального капіталу у процесах інтеграції та миротворення. Відповідно, методологія досліджень викликів інтеграції людей в потреби має бути зорієнтованою на пізнання та на практику водночас, через реалізацію відповідного алгоритму, характерного для досліджень-впроваджень (Action Research), а саме через 1) здійснення діагностики; 2) пошук плану дій; 3) пошук альтернативних способів вирішення проблеми, їх розроблення; 4) вироблення плану реалізації та початок її втілення; 5) підведення підсумків першого циклу, оцінка, вихід на наступний цикл проекту. Такий алгоритм вже не перший рік використовується Карітасом.

Що стосується організаційних форм соціального служіння потерпілим від збройного конфлікту в Україні, рівно ж як і іншим категоріям людей в потребі, то аналіз їх актуальності через вивчення досвіду переселенців, членів приймаючих громад та осіб, що здійснюють соціальне служіння, продемонстрував, що на даному етапі їх розвиток відбувається в контексті налагодження та активного підтримування соціальних зв'язків в рамках територіальних громад. Відповідно, здійснюється пошук та ведеться апробація нових моделей організації соціального служіння, націлених на пошук шляхів примирення конфліктуючих сторін та інтеграції вразливих соціальних груп в рамках територіальних громад. Зокрема, актуалізується тренд підтримки та розвитку громад («community building»), в яких має місце інклюзія родин внутрішньо переміщених осіб. У практичному вимірі йдеться про цілий спектр організаційних форм.

Так, враховуючи орієнтацію переселенців на реалізацію таких соціальних потреб, як спілкування, захист потребуючих, актуальним бачиться розвиток спеціалізованих форумів громадських організацій, спрямованих на розвиток громадських ініціатив. Такі форми все інтенсивніше розвиваються на вже існуючих інтерактивних платформах, зокрема, в соціальних мережах. В перспективі, на цих же платформах вочевидь здійснюватиметься підтримка людей в освоєнні нового соціального простору та активної інтеграції. Зокрема, бачиться актуальним створення спеціальних карт міст із фіксацією об'єктів соціального характеру (благодійні організації, соціальні центри, приймальні в органах місцевого самоврядування, лікарні, юридичні консультації тощо), у форматі гул-мап та спеціальних буклетів. Також актуальними постають спеціалізовані інтерактивні бази даних для обміну інформацією щодо оренди житла та для обміну інформацією щодо робочих вакансій, які б передбачали можливість контакту на етапі перемовин.

Що стосується розвитку форм інтеграції переселенців, то актуальним тут все більше постає створення постійно діючих інтерактивних груп, націлених на інтеграцію мешканців (мікро)територіальних громад. Тут може йтися про створення спеціальних «клубно-тренінгових центрів», які можуть функціонувати як клуби сімейного дозвілля і передбачати проведення толок, концертів, виставок, участі у тренінгах та арт-терапевтичних практиках. Такі центри можуть успішно використовувати соціальний капітал територіальної громади, розгортаючи свою діяльність при школах, поліклініках, об'єднань домовласників з метою розвитку комунікативних навичок і психологічних розвантажень людей в потребі, а також підтримуючи орієнтацію людей на самореалізацію та самозайнятість через створення «соціальних майстерень» з виготовлення та реставрації предметів побуту, необхідних для нормалізації життя та соціальної адаптації.

Враховуючи зростаючу потребу у демонополізації надання соціальних послуг державними структурами і створення умов для отримання рівного доступу до соціальної допомоги людьми в по-

требі, була й залишається актуальною потреба у формуванні нормативно-правового поля для створення можливостей фінансування за рахунок бюджетних коштів соціальних послуг, що їх надають громадські та благодійні організації в Україні. Паралельно загострюється необхідність у розвитку форм кабінетної роботи представників громадських організацій з метою і через «розвантаження» чиновників. Йдеться про форму соціального партнерства, а саме, про співпрацю з соціальними центрами (ГО), які в рамках того чи іншого проекту здійснюють попередній «прийом» як своїх бенефіціаріїв, так і інших людей в потребі для з'ясування обставин і можливостей надання соціальних послуг, допомозі у формуванні необхідного пакету документів, консультативно-роз'яснювальній роботі тощо. Різновидом «громадської приймальні» може стати кабінет «долікарського огляду», де медичні працівники, які задіяні в проектах громадських організацій, можуть вести долікарський огляд, розвантажуючи дільничних (сімейних) терапевтів у питаннях надання та організації медичної допомоги людям в потребі. Також актуальними бачиться проведення спеціалізованих «гарячих тренінгів» під егідою громадських організацій для працівників соціальної сфери з метою інформації щодо змін у законодавстві, обговорення актуальних форм роботи з ВПО, обміну досвідом щодо діяльності з їх інтеграції, особливо у місцях високої концентрації ВПО. Такі тренінги вже мають місце і мають хороші перспективи розвитку.

Поява вимушених переселенців в соціальному просторі сучасної актуалізує появу нових форм інтеграції для їх задоволення за 3-ма базовими напрямками:

- конструювання віртуальних комунікативних майданчиків – спеціалізованих інтерактивних баз даних для оптимізації вирішення базових гуманітарно-соціальних потреб ВПО;
- формування локальних просторів, дружніх до переселенців – як ініціативи (мікро)територіальних громад з перспективою об'єднання їх в єдину мережу;

- розвиток соціального партнерства як співпраці між «третім сектором» та органами місцевого самоврядування у питаннях створення сприятливого соціального клімату.

Загалом же, адекватність відповіді на виклики інтеграції людей, що потерпіли від збройного конфлікту, рівно ж як і інших людей у потребі, значною мірою залежить від того, чи буде налагоджено соціальний порядок у суспільстві і чи зможе воно належно відповісти на виклики сьогодення. Зокрема, для Карітасу важливим є пошук механізмів для формування суспільного устрою, який би формувався з урахуванням принципів християнського суспільного вчення, на засадах зобов'язувальної етики, знаходячи своє обґрунтування у трансцендентній правді про Людину, разом із її універсальними та невід'ємними людськими правами.

**ДОЛАЮЧИ РОЗЛОМИ:
У ПОШУКУ ВІДПОВІДЕЙ
НА ВИКЛИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ПОТЕРПІЛИХ
ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**
(АНАЛІТИЧНІ ЗАПИСКИ НА ПОЛЯХ)

Керівництво проектом – Григорій Селешук
Консультавання – Моніка Розенбаум
Літературне редагування та коректура – Надія Селешук
Дизайн та верстка – Анна Кондрасюк та Михайло Марко

Здано до набору 25.11.2016. Підписано до друку 29.11.2016.
Тираж 400 шт. Формат 60x84/16. Папір офс. Гарнітура Warnock Pro.
Офс. друк. Ум. друк аркушів 3,72. Обл. вид. аркушів 2,54.

Надруковано в друкарні ТОВ «Видавничий дім «Укрпол»»
Адрес друкарні: Львівська обл., м. Стрий, вул. Новаківського, 7,
тел. (03245) 4-13-54
